فەلسەفەی ناتوندوتیژی




PDF 4 KURD

دێڤید مەکرینۆڵدز

فەلسەفەی ناتوندوتیژی

وەرگێڕانی

کامیل محەممەد قەرەداخی

سلێمانی / 2003



زنجیرەی کتێبی دەزگای چاپو پەخشی سەردەم
کتێبی گیرفانی ژمارە (31)

سەرپەرشتیاری گشتیی زنجیرە
ئازاد بەرزنجی

فەلسەفەی ناتوند و تیژی

نووسینی: دێڤید مەکرینۆڵدز
وەرگێڕانی: کامیل محەمەد قەرەداخی
بابەت: فەلسەفی
بەڕێوەبەری هونەری: شیروان تۆفیق
مۆنتاژی کۆمپیوتەری: سەیران عەبدولڕەحمان
هەڵەچن: نیشتمان محەمەد فاضل
تیراژ: 500 دانە
ژمارەی سپاردن: 133 ی 2003



www.sardam.net



لەبری پێشەکی:

ئەم کتێبە لەو کتێبانەیە کە دەکرێ هەرکەسێك بەبێ بوونی پێشەکییەك لە سەری دەست بداتە خوێندنەوەی، کە تۆش هەندێکت لێ خوێندەوە دەڵێیت نەخێر پێشەکی ناوێ. بەڵام بە پێویستم زانی ئەم چەند دێرە بنووسم بۆئەوەی بە خوێنەری بەڕێز بڵێم کە هەر ئەو کاتەی بەشی یەکەمی نووسراوە ئەسڵییەکەم خوێندەوە ئاواتم بوو کە هەموو کورد زمانێك ئاشناییەك بەو فەلسەفەیە پەیدا بکات، چونکە فەلسەفەی ناتوندوتیژی دەکاتە توانای پێکەوەژیان و هەڵکردنی ناکۆکەکان بە یەکەوە، دەکاتە ئەوەی ناکۆکەکەت خۆش بوێت بۆئەوەی بتوانیت



لەگەڵیدا ئاشت بیتەوە. بۆیە لێی نەوەستام هێندە نەبێ کە چاوەڕوانم کرد بەشی دووەمیم وەگیر بکەوێت و بیخوێنمەوە، کە کەوتە دەستم و خوێندمەوە بڕیارمدا بیکەم بە کوردی، ئەوە بوو دەستم دایە و لە ماوەیەکی کورتدا تەواوم کرد.

ئێستە وەك کتێب پێشکەشی هەمووانی دەکەم بەو ئومێدەی هەمووان بتوانین سوود لە ئەزموونەکانی فەلسەفەی ناتوندوتیژی وەربگرین.

کامیل محەمەد قەرەداخی



فەلسەفەی ناتوندوتیژی

*ئەم تێبینییانە هەوڵێکن بۆ کورتکردنەوەی بنەماکان لە فەلسەفەی ناتوندوتیژیدا. ئێمە وا لەسەر ناتوندوتیژی دەنووسین و واش باسی دەکەین کە تەنها تەکنیکێکی ڕووت بێت. بەڵام من لای خۆمەوە لەو بڕوایەدام کە لەوە زۆرترە، ئەوە (فەلسەفەیەکی تاکڕەهەندە) و بە ئاسانی مل بەوە نادات کە بۆ بەرگریکردن لە ستەم، یان بۆ هاندانی ستەم بەکاری بهێنی. ئەگەر لە جیهانی واقعیشدا دەخرێتە سەر سەنگی مەحەك بەهایەکی نابێت.

کاتێك کە من لە ساڵی 1948دا چوومە ناو بزووتنەوەی ئاشتیخوازییەوە، ئەو کاتە چەمکی ناتوندوتیژی وەك ڕێگایەکی بەکارهێنراو لە گۆڕانکاریدا ڕێبازێکی نوێ بوو بۆ وڵاتەیەکگرتووەکان، ئەوکاتە ئەو شتە بەرەنجامی ڕاستەوخۆی ئامۆژگاری و کارەکانی غاندی بوو لە هندا. جاران لە ڕووی مێژووەوە وا سەیری



ناتوندوتیژی دەکرا کە گوزارە کردنێك بێت لە مژدەهێنەکان (ئینجیلەکان) یان چەشناوچەشنکردنێکی فەلسەفە ڕەواقییەکەی (مارکۆس ئۆریلیۆس) بووە. بەلاّم نە ئامۆژگارییەکانی ئاینی فەلّەیی، و نە ئامۆژگارییە ڕەواقییەکان لە (بەرگەگرتن) تێپەڕێ ڕێبازێکی وایان پێنەداوین مامەڵەی ستەمی پێبکەین. ئەم شتە بۆ ئەوکاتە باش بوو کە (من) ئەو کەسە بم بە دەست ستەمەکەوە دەناڵێنم، بەلاّم ڕێگایەکی وای پیشان نەدەدای کە ڕێگەی ئەوەت لێبگرێ تۆش ستەم لە تیمی سێیەم بکەی. خۆ جاران فەلّەکان دەیانتوانی مەینەتییەکانی ستەمێکی سەخت بۆ خۆیان هەڵبژێرن، بەلاّم چی لەو خەڵکە نافەلّەیە دەکەی کە شتێکی وایان نەکردووە شایانی ئەوە بن ئەشکەنجەی لەسەر بخۆن، ئەوان چۆن هەولّی ئەو دەربازبوونەیان لێدەدا؟



گرفتی مامەڵەکردن لەگەڵ خراپەدا

لە پاش جەنگی جیهانیی دووەمەوە و بە تایبەتیش لەگەڵ تاوانە ناهەموارەکانی قەلاچۆکردنی کۆمەڵکوژیدا هەستێکی وا هەبوو کە تەنها ئاشتیخوازی -ڕەتکردنەوەی کوشتن- بە پێی پێویست باش نەبوو. کۆمۆنیزم وەلامێکی بۆ ئەمە پێشکەش کرد، بەلام وەك ئەوەی لینین و ترۆتسکی باسیانکرد، ئەوە وەلامێك بوو، تێیدا (ئامانجەکە بەهانەی ئامرازەکەی دەقەبلاند) لەگەڵ هاتنی ساڵی (1945)یشدا ئەوە ڕوونبووەوە کە کۆمۆنیزم لە باشترین باریدا (تۆزێك کەمتر لە فاشیزم خراپ بوو).

ئا لەم چۆڵییەدا و لەم (جێگە مێژووییەدا) کە خۆمانمان تێدا دۆزییەوە، کەسانێکی وەك (هێتلەرو ستالین)یش هەبوون لە بەرامبەرماندا وەستابوون، ئا لەو کاتانەدا دەکرا ناپاڵمی ئەتۆمیش ببێتە دوایین هەنگاوی ناو مێژووی مرۆڤایەتی، ئا لەو کاتەدا بزووتنەوەی ئاشتیخوازی لە بەرامبەر وشە پێشووەکەی

(السـلميه- ئاشـتييانه-بێوەيـی)دا ئـەو شـتەی هەڵبژارد کە ئەمڕۆ پێیدەڵێین (ناتوندوتیژی).

ئەوکاتـە ئیـتر منیـش چوومـە نـاو بزووتنـەوە ئاشتیخوازانەکەوە، هەرچەندە ئـەو هـزرە کـۆن، و هـزرە نوێیانـەش کـە دەدۆزرانـەوە دەخرانـە بـەر سەنگی تاقیکردنەوە. یەکێك لە شتە سەمەرەکانی مێـژوو لـەو کاتـە ئـەوە بـوو، کـاتێك کـە (نـاتوندوتیژی) گەڕایـەوە و هاتـەوە نـاو ژیـانی ئـەمریکاوە، ئەوکاتـە بریتـی بـوو لـە کاڵایـەکی خـراپ و درایـەوە بەسـەر خـاوەنیدا. کـاتی خـۆی تۆڵستۆی وتارێکی (هێنری دێڤید تۆرۆ)ی لەسەر (ڕق سـەختبوون و هەڵگەڕانـەوەی مـەدەنییان) خوێندبـووەوە، غـاندیش تۆڵسـتۆی خوێندبـۆوە، مارتن لۆسەرکینگی بچوکیش غاندی خوێندبۆوە، ئیـتر نـاتوندوتیژی ئایدیۆلۆژیایـەك بـوو دەوری جیـهان گـەڕابوو، هەرچییـەکی هـاتبووە ڕێ کاریگەرییـەکی لێوەرگرتبـوو، و کارێکیشـی تێکردبوو.

هیچ ئایدۆلۆژیایەك بێ کەموکووڕی نییە

ئەوە شتێکی گرنگە لە هەوڵی تێگەیشتنی فەلسەفەی ناتوندوتیژیدا ئەوەمان لە یاد نەچێ کە هیچ فەلسەفەیەکی زیندوو نییە کەموکووڕیی تێدا نەبێ. بوارم بدەن دوو نموونە لەسەر ئەوە بهێنمەوە، مارکسیزم (هەرچەندە من زۆر قەرزارباری مارکسم) لەناو خۆیدا ناکۆکییەکی تێدایە لێی نابێتەوە، لەوەیدا کە بەهانە دەهێنێتەوە و دەڵێ (مێژوو بۆ ئێمەیە، لە ئەنجامی ئەو ناکۆکییانەوەی کە لە داهاتوودا دەگەن بە هەرەسی سەرمایەداری، سۆشیالیزم لێ لادانی نییە) باشە ئەگەر سۆشیالیزم لێ لادانی نەبێت، ئیتر بۆچی مرۆڤ پشووی خۆی نەدات و لە چاوەڕوانی کردنیدا دانەنیشێ؟ بۆچی سەرکێشی بە ژیانی خۆیەوە بکات، وەك ئەوەی ئەو کۆمۆنیست و سۆشیالیستە ئازایانە لە ململانێیەکدا سەرکێشییان بە ژیانی خۆیانەوە کرد کە پێشوەخت دەیانزانی ئاکامەکەی چییە؟

ئایینی بووزیش، کە من خۆم قەرزاری ئەویشم ئەوەمان بۆ دەگێڕێتەوە کە بووزا لەژێر دارێکدا دانیشت و بیری کردەوە، بەو بیرکردنەوەیەی ئەو ڕاستییەی دۆزییەوە کە (ئالوودە نەبوون) بەشێکی گەورەی بوو، ئەی کەواتە ئیتر بۆچی بووزا ئەرکی فێرکردنی خەڵکی کێشا؟ ئەگەر بووزا وەڵامەکەیی بەدەستهێنابوو، ئیتر بۆچی (هێشتا هەر بە ئالوودەیی جیهان مابۆوە؟) و خەڵکیشی فێردەکرد؟ من وەڵامی هەردوو پرسیارەکەم بیستو هیچیان قایلم ناکەن، چونکە ئەو فەلسەفانەی کە دەتوانن ڕێڕەوی ژیان بگۆڕن و مێژوو بگۆڕن، پڕن لە ناکۆکی، و تەنها ئایدیۆلۆژیا بچووکەکان وەڵامیان لە لایە. لە (ناتوندوتیژی)شدا وەڵامی هەموو پرسیارەکان دەست ناکەوێ، ئەویش هەر پڕە لە ناکۆکی، تێگەیشتنەکەی منیش لە ناتوندوتیژی هەر تێکەڵەیەکە لەو شتانەی کە لە (غاندی)دا خوێندوومەتەوە، لە (بایارد ڕەستین) و (ئـ. ج. مۆستە)م بیستوون، لە خوێندنەوەی فەلسەفەی ڕۆژهەڵاتی و ئینجیلەکانو کارڵ مارکس.. و هتدەوە دەستم



کەوتوون، لێرە بەدواوە هەوڵ دەدەم کورتەی ئەو شتانە بە دەستەوە بدەم کە فێریان بووم، ئەوەش دەزانم کە خۆم یەك بیرۆکەیەکی ڕەسەنم لەلا نییە.

گریمانە بنچینەییەکەی ناتوندوتیژی

با بە گریمانێکی بنچینەیی ناتوندوتیژی دەست پێبکەین. (ڕەوایییەکی ڕەها) هەیە و لە ئارادایە، بەڵام کەس لە ئێمە بە دڵنیایی تەواوەوە دڵنیا نییە لەوەی کە ماهیەتی ئەو ڕەوایەتییە چۆنە، هەریەکەمان بەشێکی لێ دەبینێ، کەسمان نییە بتوانێت تەواوی چمکەکانی بە یەکەوە بە تەواوی کۆبکاتەوە. با بیر لە (ڕەوایی) بکەینەوە. "جیهان" وەك ئەوەی کە ئەم زەوییەی ئێمەیە، "ڕەوایە" ئەگەر لە دەستەیەك خەڵکی پەرشوبڵاو بپرسین "ماهیەتی ڕەوایی ئەم زەوییە چۆنە؟" هەر یەکە و بە شێوەیەك وەڵامت دەداتەوە، کابرایەك کە لە دوورگەیەکی بچووکی ناو زەریای ئارامدا دانیشتووە پێت دەڵێ، زەوی لەوانەیە هەر هەمووی ئاو بێ، هەر تەنها ئەو شوێنەی وشکە کە ئەو خۆی و خێزانەکەی لەسەری دەژین. ژنێکی



خەڵکی (کەنساس)یش وەڵامت دەداتەوە کە زەوی وشکارۆ و برنگێکە هەر ئەوکاتە تەڕ دەبێ کە ئاسمان باران دەبارێنێ، پێدەشتێکە گەنم دایپۆشیوە، کۆچەرییەکی گەڕۆکی ناو بیابانیش پێت دەڵێ زەوی وشکە، لمینە، بەردەوام لەگەڵ بادا دەجولێت، بڕێکی کمی ڕووەکی تێدایە. ڕاوچییەکی ناو جەنگەڵێکی باراناویی بەرازیلیش سوورە لەسەر ئەوەی کە زەوی بە ئاو تەڕە، بایش بە شێداری قورسە، ڕۆژەکان پڕن لە دەنگی مەل و مار و مێروو، و گژوگیا هێندە چڕن، جووڵەت ئەستەم دەکەن.

هەریەکە لەم قسانەی پێشوو، وەك بەشێك لە ڕاستی ڕاستن، کەچی هیچ یەکێکیان نییە بەسەر ئەوانی تریشدا ڕاست بێت. لەگەڵ ئەوەشدا زۆرجار دەچینە ئەو بڕوایەی کە ئەو ڕاستییە لاوەکییەی کە ئێمە هەستی پێ دەکەین ڕاستیی تەواوە. بە دەربڕینێکی تر -هەر بوونەوەرێکیمرۆیی بە ڕێگەیەکی جیاواز هەست بە -ڕەوایی- دەکات. ئەو جیاوازییەشمان لە لای زۆربەمان هێندە لە وردیدایە کە خۆمان تێبینی

نەکەین. بەلاّم مەسەلەکە ئەوکاتە گرنگ دەبیّ کە کەسەکە تووشی ڕەنگ کوێری هاتبیّ و نەتوانیّ سوور و سەوز لە یەکتر جیابکاتەوە– هەر ئەم هۆیەیە وایکردووە کە لە گلۆپی ترافیك لایتیشدا تەنها ڕەنگی سوورەکە بۆ وەستان بەس نەبیّ، بەڵکو بۆ ڕاوەستانی ڕەنگ کوێرەکان لە سەریشی دەنووسریّ "ڕاوەستە" هەر ئەمەش وا دەکات سوورەکەیان لە سەرەوە دابنریّ و سەوزەکەش لە خوارەوە، چونکە لەمەوە کەسی ڕەنگکوێر دەتوانیّ بە جیاوازیی شوێنەکاندا جیاوازیی ڕەنگەکان بزانیّ. کەڕ و کوێریش لە لەدایکبوونیانەوە لە جیهانێکدا دەژین کە (ڕەوایی)یەکەی لە ڕەوایی ئەو جیهانە کەمتر نییە کە تۆی تێدا دەژیت، بەلاّم ڕەواییەکەی ئەوان جیاوازییەکی قووڵتری هەیە لەوەی تۆ.

ئێمە، یەکەیەکە، بوونەوەری ڕوو لە کۆتایی ئەم گەردوونەین، کە هێندەی ئێمە بتوانین هەستی پێبکەین گەردوونێکی ناکۆتایە. ئێمە لەوە دڵنیا نین کە گەردوون سەرەتا و کۆتایی هەبیّ، بەلاّم دڵنیاین لەوەی کە خۆمان سەرەتامان هەیە و

کۆتاییشمان دەبێ. سنورێکیش بۆ ئەو زەمەنە هەیە کە تێیدا دەتوانین هەندێك شت فێر ببین، ئەو شتانەش کە پێویستن فێریان ببین زۆر لەوە زۆرترن کە کەسێکمان ئەو مافەی هەبێ خۆی بە سەرچاوەی شتەکان دابنێت، مەگەر لە باشترین باردا کەسێك بە ڕێگەی بچوك و سنووردار ببێت بە سەرچاوە.

ڕەنگە لەوەدا دڵنیایەکی ڕەهابین -نمونەیی بین- کە لە پشتی وەهمەکانی جیهانێکی ڕەقەوە (ڕەوایی)یەك هەیە. (بۆیە دەڵێم وەهم چونکە جیهانی ڕەقێتی لە وردیلەی زۆر وردی نەشیاوی وزە دروست کراون و ئەو وزە وردانە وا بەیەکەوە بەستراون کە ئێمە بینیمان وا بزانین کورسین، مێزن، مرۆڤن.. هتد) بەلام من بۆیە (دڵنیایەکی ڕەهام، لەبەرئەوەی کە من لە کۆتاییهاتنم دوا ڕەوایی تەواو ڕەواش ئەوەیە کە من ناتوانم لە ڕەوایی تەواو ڕەوای هەر شتێك دڵنیایەکی ڕەهابم، بڕوام وایە کە ڕەوایی هەبێ، بەلام لەو بڕوایەدا نیم کە من هەمیشە لێی دڵنیابم، یەقین بم.

ئەم بێهودەییە بەرەو کوێمان دەبات؟

هەموو ئەم شتانەمان وا دێنە پێشچاو زۆر بە پێچ و لۆچ بن، بەڵام بوار بدەن سەیرێکی غاندی بکەین کە وتویەتی (ڕەوایی خوایە، خوا ڕەوایە) ئەو ژیاننامەکەی خۆیی ناونابوو (ئەزموونەکانم لەگەڵ ڕەواییدا). غاندی شتەکانی هێندە بە ڕوونی وت کە دەکرێ ئاسان بە سەرماندا تێبپەڕێ کە مەبەستەکەی چی بووە. کاتێك کە پیاوێکی ڕۆژئاوایی لێی پرسیوە ئایا بڕوای بە خوا هەیە، غاندی دەستی لەسەر بەردێك داناوە، و وتوویەتی (خوا تەنانەت لەم بەردەشدا هەیە) ئەمە بەشێکە لە بیروباوەڕی هیندۆسی کە خوا لە ئێمە جیا نییە، هەر هەمان شت لە لای ڕۆژئاواش هەیە کە خوا لە ئێمە جیا نییە و لەگەڵ ئەوەشدا دوورە -خوا- ڕوونتر بڵێین شتێکی ناکەسێتییە و لە هەموو شتێکدا هەیە. بۆیە ئەوە ئەستەمە هێڵێکی جیاکەرەوە لە نێوان ئەم بڕوایە و، چەشنێکی بێبڕوایی ئاینیدا بکێشی. بە مانا هندۆسییەکان

(خـوا هـەموو شـتەكانە) بـەو مانایـەی كـە كـاتێك غـاندی دەڵـێ (خـوا ڕەواییـە) ئـەوە لێدوانێكـی غاندییـە كـە لەوانەیـە كەسـێكی زانـا خـێراتر لـە ئەوانیتری ئێمە لێـی تێبگـات. بـە تـێڕوانینی مـن هەمیشـە پەیوەندییـەك لـە نێـوان ئـەم دیدگایـە و هزری ماركسدا هەبووە. لەوێدا كە هەموو قەواڵەی ماركسـیزم سـەراپا بـە لەبـەرچاوگرتنی جیـهانی ماتریـالی بونیـاد نـراوە، و بـە گـەڕان بـە دوای ڕەواییەكاندا بونیاد نراوە، بەو شێوەیەی كە هەر دەبێ تیۆرەكان واقعی ماتریـالی لەبـەرچاو بگـرن. هەریەكە لە (كارڵ ماركس) و (موهەنداس غاندی) كاتێكی زۆریان لەوەدا خەرج كرد كە هەوڵیان دەدا ڕاستییە عەینییەكانی ڕەوشەكان بدۆزنەوە.

ماركس لەناو كۆمەڵ و گـردە كتێبـەكانی نـاو مۆزەخانەی بەریتانیادا ئەو كارەی ئەنجامدا. بەڵام غاندی پێش ئەوەی بگـات بـەو ئەنجامـە سـەیری چەندان ڕاپۆرتی كرد، چەندان ئاماری خوێندەوە، گوێـی لـە جوتیارەكان گرت و پشـكنینی بـە دوای ڕەواییدا كرد. هیچ كام لـەم دوو پیـاوە بـە تـەنیا دانەنیشتوون بیربكەنەوە و چاوەڕوانی ئەوە بكەن

لەسەر باڵی لۆژیك پێیان بگات. نەخێر. تەنها دێدەوانی كردن ڕەوایی پێدیاری كراوە، لە غاندیشدا زانایییەكی فیزیایی هەبووە، ئەو زانایییە ئامادەیی ئەوەی هەبووە چیی هاتبێتە دەست تاقی بكاتەوە.

گەڕان بە دوای ڕەوایییەكدا لە نێوا نماندا هاوبەش بێ

ئەگەر گەڕانەكەی غاندی بە دوای ڕەوایییدا ئەوە بێ كە "خوا وەك ڕەوایی- حەقیقەت" دەبینێ ئەوا پاش ئەو كەسێكی (بێ بڕوا)ش دەتوانێ لە گەڕانیدا بە دوای ڕەوایییدا لە غاندی نزیك بێتەوە بەوەی كە زەمینەیەكی هاوبەش لە نێوانیاندا هەبێ. بەڵام لەبەرئەوەی كە غاندی هەمیشە هۆشی لە لای ئەوە بووە كە هەرگیز ناتوانێ لەوە دڵنیابێ كە خۆی لەسەر ڕاستە - ڕەنگە زۆر جاری تریش بێینەوە سەر ئەم باسە- ئامادەش نەبووە لە كاتی تاقیكردنەوەكانی ڕەوایییدا ئەوانی تر تێكبشكێنێ. بەڵێ، ئەو وابوو، بەڵام خەڵكانی تر وا نەبوون، ئەو هەمیشە هۆشی بەوە هەبووە كە هەستكردنی بە ڕەوایی سروشتی

شـــتەکان "لاوەکـــی و ناتـــەواو بـــووە" (بـــەڵام مارکسیستەکان مەیلیان وابووە ئەو هۆشەیان نەبێ). ئەو ئەوەی دەزانی کە نەیارەکەشی بەشێك لە واقعی ڕەوا دەبینێ. کەچی پەسەندکردنی ئەم شتە و داننان پێیدا کارێکە بە لای ئێمەوە زۆر ئەستەمە. ژەنەراڵیش بەشێك لە واقع دەبینێ؟ بەڵێ نیکسۆن بەشێکی واقعی دەبینی.

بوارم بدەن ئەم "بەشی یەکەم"ە بە باسی شتێك لەسەر (ئـ. ج. مۆستە)ی ڕەحمەتی کۆتایی پێ بهێنم، کە کاریگەرییەکی زۆر قووڵی لەسەر دانام، ئەوەش ئەو توانایەی (مۆستە) بوو، کە بەڕێزەوە گوێی بۆ ئەو کەسانە شل دەکرد کە ناکۆکیی قووڵی لەگەڵیاندا هەبوو، دیارە ئەو گوێگرتنەی وەك تەکتیکێك نەبوو، بەڵکو بەو مەبەستە بوو کە ئومێدی هەبوو لەو گوێگرتنەدا. ڕەواییەك ببیستێ کە بەسەر خۆیدا تێپەڕی کردبێ. لەوانەیە زۆربەمان لە مشتومڕکردندا نەتوانین بەوپەڕی ئارامگرتنەوە ڕاوەستین (نەیار)ەکەمان قسەکانی تەواو بکات و ئەمجا بۆی ڕاست بکەینەوە.

نــە (ئــ. ج. مۆســتە) پەلــەی ڕاســتکردنەوەی نەیارەکەی هەبوو، و نە غاندی. ناتوندوتیژی شتی زۆری تێدایە، بەڵام ئەگەر گەڕانێك نەبێ بە دوای ڕەواییدا -گــەڕانێك کــە هــەرگیز کۆتــایی نەیــەت- ئەوا نووچ دەدات.

حەتمییەتی ناکۆکی

ناتوندوتیژی گریمانی ئەوە دادەنێ کە بوونی نـاکۆکی حەتمییــە، لەبەرئــەوەی ڕوودانــی گــۆڕان حەتمییە، لەگەڵ گۆڕاندا ناکۆکیش دێتـە ئـاراوە. ئەگــــەر دیدێکــــی وا لــــە ئــــارادا بــــێ کــــە "ئاشتیخوازەکان" وەك "کەسـانی بێـوەی" ببینـێ (بە چاوپۆشین لـەوەی کە خۆمـان لەبەرئـەوەی ڕام نـەکراوین دەبینـە هۆکـاری سـەرهەڵدانی گرفتـی زۆرو زەوەند) ئەوا فەلسەفەکەی غاندی وا دادەنێ ئەو "واقع"ەی ئێمە دەیبینین لەناو دەچێ و گۆڕان و ناکۆکیش ڕێسان ناوازە نین.

ئــەم تێڕوانینــە بــۆ جیــهان هــەر زۆر کۆنــە – هێراکلیتس (ئـەو فەیلەسـووفە یۆنانییـەی کـە لـە سـاڵانی دەوروبــەری 535–475ی پێــش زاییــندا



ژیاوه) وتوویەتی هیچ واقعێك هەمیشەیی نییە، واقعی گۆڕان نەبێ، قسە بەناو بانگەکەی ئەو (ناتوانیت دووجار بە یەك ڕووباردا بپەڕیتەوە) وا دەڵێ. ئەم شتەش لە پتر لە ڕوویەکەوە دەکاتەوە کرۆکی مارکسیزم (کرۆکی مارکسیزم دەڵێ هەر شتێك ئێمە لەبەرچاوی دەگرین لە باری گۆڕاندایە) ڕەنگە ئەوە بەکەڵکمان بێت کە وا بیر لە جیهانی (واقع) بکەینەوە کە ئاوێکە لە سووڕی خۆیدایە، یان هەڵمە، یان سەهۆڵ چونکە شتەکان وا دیاردەدەن کە تا لەپڕ گۆڕانێکی گەورە ڕوونەدات هەست بە ڕوودانی گۆڕان نەکرێ. (ئەوە بە یادی خۆتان بهێننەوە کە چۆن لە کانونی یەکەمی 1955وە و لە پڕدا دامەزراوەی "جیم کراو" لە مونتێگمێریی ئەڵەباما شەقی برد)

ئەم شتە بە دیدی (غاندی)ی هندۆسی گریمانێکی ئاسان بووە، لەبەرئەوەی کە بڕوای هندۆسی وایە هەموو ئەو واقعەی ئێمە دەیبینین وەهمێکە واقعێکی قووڵتر دادەپۆشێ، واقعێکی سەرمەدیی لە ناسین نەهاتوو، بۆیە کاتێك کە ئێمە بیر لە غاندی دەکەینەوە دەبێ لە ڕۆڵی کاریگەریی

(بەهەگەفەد گیتـا) لەسـەر ژیـان و بیرکردنـەوەی غاندی تێبگەین (بە هەگەفەد گیتا- واتە سرودی خواوەنـد). ئـەم گیتایـە زۆر کۆنـە (پێـم وایـە دەگەڕێتەوە بۆ نێوانی سەدەکانی پێنج و سرودی خواوەنـد). ئـەم گیتایـە زۆر کۆنـە (پێموایـە دەگەڕێتـەوە بـۆ نێـوان سـەدەکانی پێنـج و دووی پێش زایین) و سرودێکی تا ئاسـتێك کورتیشـە- (ئـەو نمونەیـەی کـە مـن هەمـە لـە 140 لاپـەڕە تێناپەڕێت- ئەوەی من ساڵی 1945 لە کتێبخانەی ئـەمریکیی نـوێ چـاپکراوە- بـە بۆربوونـی کاغـەزەکانی و لـەرزۆك بوونیـدا لـەوە دەچـێ ئـەو کتێبە ئارامی نەدرابێ).

ئەمجا لەبەرئەوەی ئەم کارە لەناو هەموو کتێبە پیرۆزە هندۆسییەکانی تردا زۆرتریـن جـەماوەری هـەبووە، دیـارە فەڵەیـەك چـەند بـە ئینجیلـەکان ئاشنایە و پـەیڕەوییان دەکات، غـاندیش ئـەوەندە بەو ئاشنا بووە.

لێرەدا حەزدەکەم بەشێکی ئەو سرودە وەربگرم کـە باسـی شـەڕێکی گەورەیـە، لـەوا نـەبووە (ئـەرجونا)ی جـەنگاوەر بەشـداریی تێـدا بکـات،



ئەرجونا کە سەیری ئەو دیمەنە دەکات کە پاشتر دەبێتە گۆڕەپانی شەڕێکی خوێناوی پەنا دەباتە بەر خواوەندی کریشنا کە بەرجەستەبوونی خواییە و دەڵێ:

چۆن بتوانم زیانیان لێ بدەم؟

کریشنا، کریشنا/ کە من دەڕوانمە/ ئەو خزمانەم/ ریزیان بۆ شەڕ بەستووە/ قاچەکانم خاو دەبنەوە/ دەمم وشك دەبێ/ لەشم دەلەرزێ/ قژم ڕێك ڕادەوەستێ/ پێستم دەمسوتێنێ/ کەوانەکەی غاندێیڤا/ لە دەستم بەردەبێتەوە/ مێشکم وەك خولگەیەك/ دەسوڕێتەوە و دەسوڕێ/ توانای بەرگەگرتنی زۆرترم نەماوە/ کریشنا، دەبینم/ ئەو شتەی ڕەملی شەڕ لێدەدا/ دەبێ ئومێدی چیمان هەبێ/ لە کوشتنی خزمان؟/ من چی بکەم لە؟/ سەرکەوتن و موڵك/ و بەهرەمەندبوون لێیان؟/ ئەی کریشنا/ چۆن بتوانم گرنگی بدەم بە/ دەستەڵات و چێژەکان/ و تەنانەت بە ژیانی خۆشم؟/ کە هەموو ئەوانیتر/ مامۆستاکان، و باوکان/ باپیر، و مامەکان/ کوڕ و براکان/ زاواکان/ وەچە و

ئامۆزاکان/ ئەوانەی کە تەنها لە پێناوی ئەواندا/ چێژ لە تامەکان ببینم/ ئێستە لێرە ئامادەبوون/ و وەستاون/ بە خوێن و ماڵیان/ شەڕی ئێمە بکەن؟

ئەی ئاگاداری هەموو شتێك/ تەنانەت ئەگەر ئەوان بۆیان ڕێك کەوت سەرم بڕن/ چۆن بتوانم زیانیان لێبدەم؟/ ناتوانم ئاواتی ئەوە بخوازم/ هەرگیز، هەرگیز/ ئەگەرچی ئەوە/ عەرشی هەرسێ جیهانەکەم بهێنێتە دەست/ ئیتر سەروەریی زەوی/ چەند ئاسانترە/ کریشنا ئەی بیسەری/ هەموو نوێژەکانی مرۆڤ/ پێم بڵێ چۆن دەکرێ/ ئومێدی ئاسوودەییمان هەبێ؟/ ئەگەر ئێمە خەریکین/ ڕۆڵەکانی دەهر تیا ڕاشترا سەربڕین؟/ ڕەنگە ئەوان خراپ بن/ خراپترین چەتون بن/ لەگەڵ ئەوەشدا ئەگەر کوشتمانن/ تاوانەکەی ئێمە گەورەتر دەبێ/ چۆن بتوانین ئەو خوێنە بڕژین/ کە پێکمانەوە دەبەستێ؟/ خۆشیی کوشتنی خزمان/ لە کوێدایە؟/ ئەمە چ تاوانێکە/ من پلانی بۆ دابنێم، کریشنا؟/ کوشتن زۆر قێزەونە/ کوشتنی برا/ ئایا من بە ڕاستی/ ئەوەندە چڵێسم بۆ گەورەیی؟/ با لەبری ئەوە/ کوڕە خراپەکانی/ دەهرتیا ڕاشترا/ بە

پڕ چەکییەکەیانەوە بێن/ لە شەڕدا لە دژی من بن من شەڕناکەم/ لێیان نادەم/ با ئەوان بمکوژن/ ئەوە باشترە.

کریشـــناش وەڵامـــی دەداتـــەوە، بـــۆی ڕوون دەکاتـەوە کـە لەبەرئـەوەی ئـەرجۆنا جـەنگاوەرە پێویستە لە سەری ئەو شەڕە بکات (ئەگەر مانت لە بەشداریی ئەم شەڕە پیرۆزە گرت، ئەوە دەست لە ئەرکـەکانت هـەڵدەگری. لەمـەدا هەڵـە دەبـی و لـە پایەکـــەت دەکەویتـــە خـــوارەوە.. ســـەرکردە جەنگاوەرەکانیش وا دەزانن لە ترساندا خۆت لە شەڕ دەشاریتەوە).

غاندی و کارما یۆگا

کریشنا لە سەری دەڕوا و ڕێگای (کارمایۆگا- واتە یۆگای کار) ڕوون دەکاتەوە. (ئێمە خۆمان وا ڕاهاتووین یۆگا بـە چەشـنێکی وەرزش دەزانـین- بـەڵام لـە ئـاینی هیندۆسـیدا چـەند چەشـنێکی جۆراوجـۆری ڕێبـازی یۆگـا هـەن- یـەکیان کارمایۆگایـە) کـە هەوڵدانـە بـۆ یـەکگرتن لەگـەڵ



خواوەنددا لە ڕێگەی کاری چاکەوە، نەك تێڕامان.
لێرەوە پێویستە ئەوە لە غاندی ببینین کە ئەگەر بتوانین لێی تێبگەین، کەسێکی هیندۆسییە ڕێگەی کارمایۆگای گرتۆتە بەر).

دەقی گیتا بە دیدی خەڵکانی سوونەتدۆستی هندۆس لەوانەیە هیچ باسێکی (ناوهێنانێکی) ناتوندوتیژیی تێدا نەبێ، بەڵکو بە پێچەوانەشەوە پشتگیریی ئەوەشی تێدا بێ کە دەبێ مرۆڤ بە ئەرکە سەربازییەکەی خۆی هەستێ، بەڵام غاندی کە لە زۆر ڕووەوە کەسێکی ناسوونەتی بووە، لێرەشدا هەر ناسوونەتی بووە، ئەو وەك ڕێگای خۆشەویستی بەرەنگاریکردن، وەك "هێزی حەق-ساتیا گراها" سەیری کردووە، وەك ڕێگایەك بۆ دەربازبوون لە گیرۆدەبوون بە شەڕی براکوژییەوە سەیری کردووە. بەڵێ ئەو ئەوەی پەسەندکردبوو کە بە ئەرکی خۆی هەستێ، وەك ئەوەی کە سەر بە هۆزی جەنگاوەران بێ، بەڵام سروشتی خودی شەڕەکەی گۆڕی.

سەبارەت بە چڕکردنەوەی ئەو شتانەی پێویستە بخوێنرێنەوە پێداگیریی زۆر کراوە-



ئەگـەر دەقەکـە بـە وەرگـێڕانی "بەربـە هفەنـەندا و کریستۆفەر ئایشروود" تا ئێستا لە دەستدا مابن، ئەوانە شایانی خوێندنەوەن– (تێبینی: ئەو دەقە لە دەستدایە و دەکرێ بخوێنرێتەوە. ئەگەر مرۆڤ نەگەڕێتەوە بۆ ئەو سەرچاوەیە ئەستەمە بەم دەقە ئاسانکراوەی غاندی لە فەلسـەفەی نـاتوندوتیژی تێبگات) ئومێد، بە دیدی غاندی ئەوەیـە، ئەگـەر هەر کێشەیەك بە "ناتوندوتیژی" چارەسەر بکرێ، ئـەوا کێشـەیەکی تـر "لـە ئاسـتێکی بـالاٚتر"دا ڕوودەدات. ئـــەم شـــتەی کـــە هندۆســـییەك پێیگەشـتووە دەنگدانـەوەی بیرۆکەیـەکی مارکسـە کە دەڵێ هـەر دەبـێ دیالـەکتیك بمانگەیـەنێت بـە گۆڕانێکی ئیجابی. با بە دەربڕینێکی پراکتیکیـتر بڵێـین جیاوازییـــەکی گـــەورە نییـــە لـــە نێـــوان "دیالەکتیکی ماتریالیستییانە"ی مارکس و هزری غاندیدا، ئەگەرچی مـارکس لـە بـێزراندنی ئـایندا ڕۆچووبوو، و غاندیش بـە پێچەوانـەوە بـە ئـایندا ڕۆچووبـوو. هـەموو مێـژوو بـە دیـدی مـارکس سـەربردەی "دیالـەکتیکێکی ماتریالیسـتییانەی نێـوان مـرۆڤ بـووە لـە ململانـەی مـرۆڤ لەگـەڵ



(دەوروبــەر–بیئــە)دا، و ئایــا چ کــەلتوورێك لــەم ململانەیـــــــەوە ســــــەرهەڵدەدات، لەمــــــەوە "خواوەندەکان"، خێڵە کۆچەرییەکان جیاواز بووە لە (خواوەندەکانی) ژیانی ناو شارە یەکەمینەکان.

چەمکی خواوەند لەو چەمکەی ناو تەوراتەوە – کە خواوەندی جولەکەکان خوایەکی ناو کۆمەڵێکی زۆری تر خواوەند بووە– بەڵام پێویست بووە کە جولەکەکان بگەڕێنەوە بۆ لای ئەو، و بیپەرستن– بۆ ئەو (ئەڵا)یە دەگۆڕێ کە یەسوع باسی کردووەو یــەك خــوا و خوایــەکی گشــتی بــووە. بێگومــان بەشێکی بنەماکانی هزری مارکسیش ئەوەیە کـە بونیادە کۆمەڵایەتییەکان ڕەنگدانەوەی دەستەڵاتی خاوەنەکانی ئامرازەکانی بەرهەمهێنانن.

تەنها کەوتنەوەی کەیان

لـە گیتـادا یـەك دێڕی سـەرنجڕاکێش هەیـە کـە ناوەڕۆکەکەی دەچێتەوە سەر ناتوندوتیژی، دەڵێ (لـە هـەموو سەرسـووڕهێنەرەکانی جیـهاندا، ئـەی سەرسـووڕهێنەر، ئـەو شتەیسەرسـووڕهێنەرە کــە

مرۆڤێك نییە، مردنی خەڵكانی دیی بینی لە دەوروبەری، وابزانێ خۆیشی دەمرێ" مردن دەستهاتێكی ڕەسەنە. ژیانمان بە دیدی خۆمان زۆر گرنگە– ئەوە ئەنجامی ئەزموونی خۆمانە– لەگەڵ ئەوەشدا پێویستە لەگەڵ كۆتاییە مسۆگەرەكەیدا بسازێین. بەلای كەمەوە بەلای ئەوانە مانەوە كە بێ بڕوان (ئەو دنیا– ئاخیرەت) لە ئارادا نییە. ئەو شتەی كەوا دەكات ناتوندوتیژی ئەم هێزەی هەبێ، بەلای كەمەوە ئەوەیەتی كە ڕێز لە سروشتی دانسقەی هەموو كەسێك دەگرێ. هیچ كەس لە ئێمە پێش سەردەمەكەی خۆی لە ئارادا نەبووە، و جارێكی تریش سەرلەنوێ دووبارە نابێتەوە. هەریەكەی ئێمە چەشنێك لە -گەردوونێكی تایبەتی– شارەزایی هەیە، بۆیە وا چاكە بژیین، وا چاكە ژیان تاقی بكەینەوە، وا چاكە چێژ لەم شارەزاییە وەربگرین، وا چاكە بە شتە سەرسووڕهێنەرەكانی ژیان دڵخۆش بین. چونكە لە ڕووی پەلەكردنەوە، ئێمە مادەم هەر تەنها یەك جاری تیژڕەو لێرەین،



کەواتــە هەســت دەکــەین ئــەو مافــەمان هەیــە خۆشییەکان تاقی بکەینەوە.

ئـەم تاککەوتنـەوە قەبـە و سـەیرەیە وا دەکـات کەسـی ئاشـتیخواز هـەرگیز توخنـی تێکشـکاندنی کەسێکی تر نەکەوێ، چونکە لەگەڵ هەر مردنێکدا گەردوونێك بە تەواوی کۆتایی دێت و ئیتر ئەوەش نییـــە قـــەرەبوو بکرێتـــەوە. ئـــای ئێمـــە چ دروستکراوێکی سەیر و سەرسووڕهێنەرین، و ئایا جیاوازییـەکانی نێوانیشـمان چ جیاوازیگـەلێکن؟ ڕەنگـە ڕێزگرتـن و تێگەیشـتن لـە تاکێتییـەکانی هەرکەسـێك بـواری ئـەوەشمان بـدات کـە هەسـت بکـەین هـەمووومان لـە چیـدا هاوبەشـین، ئەگـەرچی هیچ شتێکی هاوبەشیش لە نێوانماندا نەبێ، جگە لەوەی کە لە کۆتاییەکەی خۆمان دڵنیاین، لەگەڵ ئەوەشدا پێویستە لەگەڵ ئەو واقعەدا بسازێین کە هەموومان دەمرین. ئەوەی کە پێویستە خۆمانی لێ لابدەیـــن (کوشـــتن)ە، هـــەلی بـــەردەممان ئـــەو خۆلادانەیە. ئێمە هـەموو لـە پێـوەر و ڕوخسـار و ڕەگەز و ڕەنگی جیاوازەوە دێین، هەریەکە لـە ئێمە هەڵگری یادەوەریی کەلتووری و خێزانیی جیاواز



لــە ئــەوی تــرە. نــاتوندوتیژی کۆمەڵگەیــەك دەگرێتەوە کە هەموو کەسێك لە بریی ئەوەی وا لـە خەڵك بکـات ملکـەچی پێوەرێکـی دیـاریکراو بـن، بتوانێ لەو کۆمەڵگەیەدا گەورەترین پایە بۆ ژیـانی خۆی دروست بکات.

مردن وەك ڕەهەندێك

لەگەڵ ئەوەشدا لەوە دڵنیاین کـە ژیانمـان لـە خـاڵێکدا کۆتـایی دێـت -چـەند سـەیرە- بـۆ چێژوەرگرتن لە ژیان پێویستە هەست بەو ڕەهەندە بکـەین کـە مـردن دەیخاتـە سـەری. چونکـە گـەر چارەنووسمـان ئـەوە بووایـە بـۆ هەتاهەتایـە بژیاینایـە ئەوا هـەموو ڕۆژەکانی ئێمـە بـەهاکانیان کەمتر دەبوو- چونکە لەمەیاندا ڕۆژەکانمان ناکۆتا دەبوون (ئەمە تەواو وەك ئەوەیە کە ئەگەر کەسێك یەك پارەی یەك وەرەقەیی دە دۆلاریی پێ بێت زۆر لەو کەسە پتر ڕێـزی پارەکـەی خـۆی دەگرێ کـە پڕیـەك ژووری لـەو پارەیـە هـەبێ) ئـەوەی کـەوا دەکات ژیانی ئێمە بەو خۆشییە بێ ئەوەیە بەختی ئێمـە لـە ئـەزموونکردنی ژیانەکـەدا- سروشـتێکی

بـڕاوەی هەیــە– ئامــادەیی ئێمــە بــۆ (ئــالوودە نـەبوون)مـان بـە جیـهانی مـادی و بـۆ هەسـتکردن بــەوەی کــە مــردن هەرشــتێکمان هــەبێ لێمــان وەردەگرێتەوە، تامێك بە ژیانی ڕۆژانـەمان دەدات. ئـەو پـەندە میللییـە کورتـەی هەڵوێستێکی هەڵەیـە کـە دەڵـێ (ئـەو کەســە براوەیــە کــە کــاتێك مــرد زۆرترین یاریی هـەبێ) چونکـە کەسـی مـردوو چـی لـە یارییـەکانی بکـات؟ چـەند خـۆش دەبـوو ئـەو پەندە بیگوتبا، یان بمانگوتبا (ئەو کەسـە براوەیـە پێـش بڕانـەوەی سـنوورەکەی واز لـە یارییــەکانی بهێنێ) من لە بیرمە جارێك (با یـارد ڕەستین) وتـی ئـەو جلانـە هـی خـۆت نـین کـە لــە کانتۆڕەکــەتدا هەڵواسراون و ساڵی ڕابوردوو لەبەرت نەکردوون – ئــەوە شــتێکی ڕوونــە کــە تــۆ پێویســتت پێیــان نـەبووە، و دەبـێ بیـاندەیت بـە کەسـێك پێویسـتی پێبێت. لە ئینجیلەکانی فەڵـەییدا (متـی16:12–21) باسی پیاوێکی دەوڵەمەند هاتووە کە رزقێکی زۆر و زەوەنـدی کۆکردۆتــەوە کـە بەشــی چــەند سـاڵی بکات، کەچی خوایش پێیگوتووە (ئەی گەمژە! تۆ

ئەمشە و گیانت لێ دەسەندرێتەوە– ئیتر ئەوە بۆ کێ دەبێ ئامادەت کردووە؟

بەم شێوەیە ناتوندوتیژی فەلسەفەیەکە لەسەر گریمانی گۆڕان دادەمەزرێ، لەسەر هەستکردن بەوە دادەمەزرێ کە گۆڕانیش دواتر دەبێتە هۆی ئازار و ستەم (بیر لە جەمبلز و، و ۆلۆورس و یەکێتی شورەوی بکەرەوە!) بۆ جیدی تریش بیر لە شۆڕشی پیشەسازی و ستەم چەشتنە دڕندانەکەی بکەرەوە. (ئەگەر بەراوردی ئەو ماوە کەمەی مانەوەی ستالین لە دەستەلاّتدا و کەتنەکانی بکەیت لەگەلّ ئەو ملیۆنان کەسەی کە لە کاتی فەرمانڕەواییەکەی ئەودا مردن، هەر لەو کاتەدا ڕووسیا وای دەنواند کە سەدەکەی هێناوەتە لەرزین و گوایە شۆڕشی پیشەسازی هەیە، ئەوا ستەم چەشتنەکە تەنها لە چێوە زەمەنییەکەدا بەو جیاوازییە نابێ) لە خەباتی دژی ڕەگەزپەرستیدا خەلّکە باشەکان خۆیانی وا تێدا دەبیننەوە کە کەوتوونەتە داوی چەند چەمکێکی کۆنەوە. بیر لە خەباتەکانی بواری (کار) بکەرەوە کە چەندین جار ڕێکخستنی سەندیکاکان چەندان خێزانی درز

پێبردووە، هەر لە ڕێگەی ئەو گۆڕانییە سەندیکاییە کۆنەوە کە دەڵێ (لایەنگری چ لایەکی؟).

ناتوندوتیژی مانای هەوڵێکە بۆ (خەباتکردن لە دژی ستەم) بەبێ سەرکێشی کردنی تێکشکاندنی نـەیارەکانمان، چونکـە نـاکرێ ئێمـە لـەوەدا دڵنیایەکی ڕەهابین کە ئێمە لەسەر حەقین (پێشتر لە مەمان کۆڵییەوە) هەروەها لەبەرئەوەی تاکێتیی ئەوانەش کە ئێمە دژایەتییان دەکەین لە هی ئێمە کەمتر نییە.

لەسـەر بەشـێکی فەلسـەفەی نـاتوندوتیژی پێویسـتە ڕووبـەڕووی گرفتـی (ئالودەنـەبوون) بـە ماتریالیسـتی و تەنانـەت بـە ژیـانیش ببێتـەوە – ئەمەش هەر لە موفارەقە دەچێ، چونکە ئێمە ژیان بە نرخێکی زۆر گران دەقەبڵێنین. ئێستە دەمەوێ باس لەو موفارەقەیە بکەم کە دەڵێ: ئێمە بۆئەوەی دادپـەروەری بەرقـەرار بکـەین، پێویسـتە بوونـی ستەم پەسەند بکەین.

ستەمی خەبات لە پێناوی داد پەروەریدا

هەواڵی خراپی یەکەم ئەمەیە دروشمێك دەڵێ (ئاشتی بە بێ دادپەروەری نابێ) ئەمە دروشمێکی میللییە، بەڵام سەرکێش کاریشە. بۆیە دەکرێ هەڵبگەرێنرێتەوە و ئاوا بخوێنرێتەوە (دادپەروەری بەبێ ئاشتی نابێ) چونکە زۆری گفتوگۆکانی سەرگۆڕانکاریی کۆمەڵایەتی لە لایەن کەسانێکەوە دەکرێ خۆیان سەرکوتکراو نین، بۆیە ئەوان لەمەوە وا دەزانن پێویستە ژیان دادپەروەرانە بێت. ژیان دادپەروەر نییە. کاروانی گۆڕانی کۆمەڵایەتیش کاروانێکی داخوراو، و پڕپڕ لە ستەمیشە. بەڵام هەواڵە باشەکەش ئەوەیە کە دەکرێ ئەو دادپەروەرییە بەدی بهێنرێ بەڵام بە باجدانێکی زۆر قورس. ئەمە سەرەتای حیکمەتی هەموو شۆڕشگێڕەکانە بە توندوتیژ و ناتوندوتیژیشەوە. چەمکی (گۆڕانی قووڵی کۆمەڵایەتی) کار بەو واقعە دەکات کە تەنها سەرکوتکراوەکان بۆ گۆڕینی کۆمەڵ شتێك بە

شتێك دەكەن -چونكە تەنها ئەوان گرنگی بە شتەكە دەدەن. پیاوان گرنگی بە ئازادكردنی ژنان نادەن، خەڵكە ڕاست و دروستەكان گرنگی بە ڕاستكردنەوەی خەڵكە لار و خراپەكان نادەن، سپییەكان ڕەشەكان ئازاد ناكەن، نە سەرمایەدارەكان سەندیكا ڕێك دەخەن و نە سەربازەكانیش ڕێبەرایەتیی بزووتنەوەی چەك داماڵین دەكەن. ئەمەش مانای ئەوە نییە هەندێ پیاو، و هەندێ سپی و.. هتد.. نەبن بەشداریی خەباتی ئازادبوونەكان بكەن، بەڵام بە شێوەیەكی گشتی، بەریتانییەكان هندیان ڕزگار نەكرد، بەڵكو هندییەكان كردیان، سپییەكانی باشوور سنووریان بۆ (جیم كراو) دانەنا، بەڵكو ڕەشەكان كردیان. لەهەر كوێ ستەم هەبوو (خوا) ناچێتە ئەوێ دەست ڕابوەشێنێ و دادپەروەری بەرپا بكات. ئێمە خۆمان ستەم دەكەین دەنا ناكرێ.

ئەم شتە لە هیچیدا دادپەروەرانە نییە، تۆ وا دەڵێی، باش، وا نییە. بۆچی دەبێ ڕەشپێستەكانی باشوور، ئەوانەی كە بەم قووڵییەو بەم درێژییە بە دەست ڕەگەزپەرستییەوە

ناڵاندوویانــه ئـەوان بچنــە بــەر بــاری ســەرەکیی قورســی گۆڕانکــاریی کۆمەڵایــەتی؟ تاکــە هۆکــار ئەوەیە کە کەسی تر نییە جگە لەوان بە کردەوە مەسەلەکەی بەلاوە گرنگ بێ.

دۆزینەوەی داد پەروەری

ئەگەر لە سەرەتاوە لەگەڵ ئەم ئاشکراکردنەی فەلسەفەی ناتوندوتیژیدا هاتبیت ئەوەت لە یادە کە وتمان کۆمەڵگە هەمیشە لەسەر ڕەوتی گۆڕانە، ئەو گۆڕانەش هەمیشە ستەم چەشتنی تێدایە. هاتنەکایــەی سیســتمی ســەرمایەداری -کــە ئومێدەواریــن ڕۆژێــك لــە ڕۆژان شــتێکی تــر جێگەکەی بگرێتەوە- لەگەڵ خۆیدا ستەمێکی زۆری بۆ سەر زۆربەی خەڵك هێناوە (ئەگەرچی حەقبێژی وامان لێدەخوازێ کە دان بەوەدا بنێین کە ژیانی پێش سەرمایەداری ژیانی ڕابواردن نەبووە، و کەم کەس هەن ئامادە بن ئەم ژیانەی ئــەمڕۆ پێیگەیشــتوون، بیگۆڕنــەوە بــەو ژیانــەی پێش ئەو).

چەسپانی کۆیلایەتی لەم وڵاتەدا چەردەیەك ستەمکاریی سەرسەختانەی بەرپا کردووە، و لە هەندێ ڕوویەوە ئەو کۆیلەێتییە لە فۆرمە بەراییەکەیدایە. بۆیە ئەگەر بمانەوێ ئەم ڕەوشی سەربازی و ڕەگەزپەرستی و پاوانکردنی ئابوورییەی ئێستامان بگۆڕین، پێویستە بەوەش قایل بین کە دەبێ گۆڕانی لەم شێوەیە لەگەڵ خۆیدا ئازاریش بهێنێت. ئەمجا بۆ کەمکردنەوەی ئەو ئازارە ئەو خەڵکانە لە داهاتوودا دەستەڵاتی دەوڵەت و ئامرازەکانی ڕاگەیاندن و (هەندێ جاریش کڵێسا) بەکاردەهێنن بۆ تانوت کردنی بزووتنەوەی سەندیکایی.

ئەمجا لەبەرئەوەی ئێمە لە کۆمەڵگەیەکدا پەروەردە بووین کە پێیوایە سەندیکاکان شەرعییەتیان هەیە، ئەوە شتێکی ئاسانە کە ئەوە لە یادی خۆمان بەرینەوە، کە تا سەردەمێکی زۆر نزیك لە خۆمانەوە شەڕی سەخت ڕوویانداوە، ئەو شەڕانە هەر ئەوەندە نەبوون کە لە کانەکانی خەڵووزدا ڕوویانداوە، بەڵکو لە کارگەکانی باکوور، و لە نێوان کرێکارەکان و خاوەن

کارەکانیشدا ڕوویانداوە. نزیکترینی ئەو شەڕانە لە خۆمانەوە لە ڕووی کاتەوە، بەڵام دوورترینیان لێمانەوە بە بەراوردکردنی هاوسەنگ سەربردەی شەڕی بزووتنەوەی مافە مەدەنییەکان هەیە.

شەڕێکی تری نزیک لێمانەوە بزووتنەوەی ڤێتنامە. تۆمارەکەش لە هەریەکە لە بارەکاندا دیارە: ئەوەیە کە ئەو کەسانەی هەوڵی دادپەروەرییان داوە دەبوو باجی قورستر بدەن. دیارە ئەمەش بە هیچ شێوەیەك ڕەوایی تێدا نییە، بەڵام ئیتر ئەوە ژیانە.

(مارتن لۆسەر کینگی بچوکیش) مرد، ئەو یەکێك بوو لە ئەو زنجیرە دوورودرێژەی بەرەنگاریکاران کە سەرکردەکانی کۆمەڵەی نەتەوەیی هەڵساندنەوەی ڕەنگاوڕەنگەکان و قوتابیان و ڕێبەرانی کلێساکانیان تێدابوو، و بە تەقەلێکردن کوژران، یان بە ناڕەوایی کران بە داردا، یەك لە شەودا شی و شیتاڵ کرانەوە. ژمارەیەکی کەمی دادپەروەرخوازانی باشووریش کوژران (لە یادم نییە چەند بوون). بەڵام ئەگەر

ژیان ڕاست و دروست بایە ئەوا ئەو مردووانە زیندوو دەبوون و بکوژەکانیشیان مردوو.

بۆیە هەریەکە لە ئێمە، لەبەر هەر هۆیەك ڕێگەی گۆڕینی کۆمەڵگە بگرێتە بەر دەبێ قایل بێت بەوەی کە (أ) گۆڕانکاری واتە ئازارچەشتن و (ب) ئێمە مافی ڕەوای خۆمان چەند بێ پترمان بۆ دەبێت، لەبەرئەوەی ئێمە سەرپشکین لە نێوان (تۆڵەسەندنەوە، و گۆڕانکاریدا و نابێ هەردووکیان بەیەکەوە کۆبکەینەوە. ئەم شتە بۆ ئەو هەردووبارە ڕاستە کە ئێمە ئاشتیخوازبین، یان لەو کەسانە بین کە بڕوامان بە توندوتیژی هەبێ. سەیری ڤێتنام بکەن، لەوێ کێشەی ڤێتنامییەکان لە ناو تەرازووی دادپەروەریدایە، لەوێ ئەوەندە دادپەروەرانەیە کە بە کێشەی ئەمریکاییەکان بەراورد نەکرێ. لەگەڵ ئەوەشدا ئێمە نزیکەی (55000) کوژراومان هەبوو، و لە دەستمان دان، بەڵام ڤێتنامییەکان پتر لە یەك ملیۆن کوژراویان هەبوو. دواییش ئەوانەی کە ئێمەیان بەرەو ئەو شەڕە کێش کرد یان بە مردنێکی خوایی مردن،

یـان وەك (ڕۆبــەرت مــەكنمارا) چــوون ســـەردانی ڤێتنامیان كرد.

خــەڵكی شۆڕشـــگێڕ دەزانێـــت كـــە ئامـــانج گۆڕانكـاریكردنی قووڵـە، نــەك یەكلاییكردنــەوەی حسابی كۆن. لێرەوە ڤێتنامییەكان پێشوازیی ئەو ئەمریكاییانـە دەكـەن كـە كوشـتاریان لێكردبـوون. ئامـانجی ئێمــەش، وەك ئامــانجی ڤێتنامییــەكان كۆمەڵگەیەكی نوێیە، دیارە ئەم شتە پێویستە ئەو كەسانەش بگرێتەوە كە تا دوێنێ دوژمنمان بوون. ئامـــانجی شۆڕشـــی ســـەركەوتوو لــــە پـــاش گۆڕانكـــــاریكردنی كۆمەڵایەتییــــەوە دەبێتــــە ئاشـــتبوونەوە. (خـــەڵكانی ئـــەفریقیای باشـــوور وانەیـەكی زۆر سەرنجڕاكێشمان لەمەدا پێشـكەش دەكەن، لـە چۆنیـەتی مامەڵـەكردنی ئـەو كەسـانەدا كـە لـە سـایەی ڕژێمـە كۆنەكـەدا تاوانیـا دەرهــەق بـەوان ئـەنجام دابـوو، ئەفریقییـەكانی باشـوور لـە هەموویان خۆشبوون و لێبوردنیان بۆ دەركردن).

بە دیدی كەسی ئاشتیخواز هەموو ئەم شتانە شتی موجەڕەدكاری نـین، بـەڵكو مانـای وایـە كـە ئێمــە لەبەرئــەوەی كــە دەزانــین نەیارەكــەشمان

کەسـێکی نـاو کەسـەکانی خێزانەکـەی خۆمانـە – زۆرجار لە کێشە و ململانەی مەدەنیدا هەڵدەکەوێ کە هەر بە ڕاسـتی کەسـێکی خێزانەکـەی خۆمـان بێ– لەبەرئەوە ئێمە ئامادەین ئازارەکە لـە خۆمـان بدەین، پتر لەوەی لە ئەوانیتر. من لە هەوڵی ئەوەدا نیم ئازار بکەم بە بتێك، چونکە کەسێکی مـازۆخی نیـم. ژیـان چاکـە، و ئێمـەش دەمانـەوێت چـەند بتوانین لـە ئـازاردان کـەم بکەینـەوە و لـەو ژیانـەدا چاکەیەکمان هەبێ. (خوایە ئێمە لە پێناوی ئەوەدا بە ڕاستی کـار بـۆ گۆڕانـی کۆمەڵایـەتی دەکـەین) ئەوەی من باسی دەکەم هەوڵدانە بۆ خۆلادان لەو ئـازارە –سـووربوون لەسـەر چەکهـەڵگرتن، بـەو شـێوەیەی کـە بڵێـی (ئەگـەر دۆ و دۆشـاو تێکـەڵ بـوون باشـتر وایـە مـن ئـەو بکـوژم، نـەك ئـەو مـن بکوژێ) ئەمە وەڵام نییە، وەڵامێکی خراپە. چونە لە ڤێتنام لە کوێ چەك بەکارهێنرا، لەوێ گەندەڵی لە کۆمەڵگەدا بڵاوبۆوە. لە وڵاتی ئێمەش لەوێدا کە جیابوونـەوە و بەشـبوونی نێوانـی ڕەشـەکان و سـپییەکان بـەو قووڵییـە بـوو، کـە (نـاتوندوتیژی) هەڵبژێردرا گەندەڵی لـە کۆمـەڵدا بڵاونـەبۆوە، ئێمـە



ڕۆژگـاری کۆیلـەیی و ڕەگەزپەرسـتی ئـەوەندەیان برین تێکردین کە بەسمان بێت- ئیتر پێویستمان بـەوە نـەبوو ئەوانـە شـەڕێکی نـاوخۆیی تازەشـی تێکـــەڵ بکـــەین (شـــەڕە ناوخۆییەکـــەی ئێمـــە نموونەیـــەکی نایابـــە لەســـەر کاریگەرییـــە ترسناکەکانی ئەوەی توندوتیژی ببێتـە فاکتـەری گۆڕانکـاری -چونکـە ئـەو شـەڕە نەیهێشـت هـەتا ناوەڕاسـتەکانی سـەدەی بیسـت مامەڵـە لەگـەڵ واقعـی ڕەگەزپەرسـتیدا بکـرێ و ڕەگەزپەرسـتیش ئـازاری ناهـەمواریی زۆری بەسـەر سـپییەکانی باشوور و ڕەشەکانیشیدا هێنا، ناهەمواریی ئێش و ئازارێك کە لە کتێبەکانی مێژوودا نەنووسراون).

فاکتەرەکانی ستەمکردن و زاڵبوون بە سەریاندا

یـەکێکی ئـەو مەسـەلانەی کـە بـەردەوام قـووت دەبێتەوە چۆنییەتی مامەڵەکردنە لەگەڵ دڕندەیـی پۆلیسدا. دەکرێ ئێمـەش لـێرەدا بکەوینـە هـەمان ئـەو هەڵەیـەوە کـە دەسـتەیەکی (چـەپرەوەکان)ی چینـی نـاوەند لـە سـەرەتای شـەڕی ڤێتنـامدا تێیکـەوتن، لـەوێ ئـەوان وا هێزەکـانی خۆمانیـان

تیرئەنداز کرد کە ئەوان دوژمنیان بن، دەکرێ ئێمە لە مێـژووەوە فـێرببین. چونکـە ئەگـەر تـۆ بتـەوێ بگۆڕێـت پێویسـتە لەسـەرت شـتەکان خۆیـان چۆنـن، ئـاوا لەگـەڵیاندا ڕابێیـت. لینـین، ئـەو سـەرکردە بەلشـەفییەی شۆڕشـی ڕووسـیا، کـە هـەرگیز ئاشـتیخواز نـەبووە، هـانی خەڵکەکـەیی نەداوە جوێن بە هێزە تزارییـەکان بڵێـن، نـەخێر، بـەڵکو هـانی ئـەوەی داوە کـە گفتوگۆیـەکی سیاسیانەیان لەگەڵدا بکەن، چونکە دەیزانـی کـە هێزە چەکدارەکانی ڕژێمە کۆنەکەی ڕووسیا هـەر تەنـها (خـەڵکانێکی کرێگرتـە) بـوون و چینـی فەرمانڕەوا بەکاریدەهێنان.

چونکە ئەگەر تۆ بتویستبا لـەوە دڵنیـابی کـە تـزار دەسـتی بـە دەسـتەڵاتەوە گرتـووە و دەبـێ دەستی پێـوە بگـری، ئـەوا تـۆش بـەردت دەگرتـە هێزەکانی و واتلێدەکردن ڕقیان لێت بێتـەوە. بەڵام ئەگەر بتویستبا تزار بڕوخێنیت، ئەوا ئەوکاتە هەر ئەو شتەت دەکرد کە خەڵکەکەی لینین کردیان – هـەر هـەلێکت بهاتبایەتـە دەسـت دەتقۆسـتەوە بـۆ بەرپاکردنی گفتوگۆیەکی سیاسی لەگەڵ پۆلیس و

هێزەکـاندا و بـەرەنجامیش لـە کـاتی قـەیران دروسـتبووندا پۆلیـس ئامـادە نـەدەبوو ملکـەچی فەرمانەکانی تزار بێت.

بـا ئێسـتە هـەندێ لـە ڕووی کاتـەوە بێینـە پێشەوە بەرەو خۆپیشاندانە گەورەکانی (واشنتەن دی سی) کە لە دژی شەڕێ ڤێتنام بەڕێوە چوون، بۆ ئەو ڕۆژەی کە جەنگاوەرە دێرینـەکانی ڤێتنـام هاتن میداليا شەرەفەکانی خۆیان لەسەر شـورای سـپی کۆشـکی سـپییەوە فرێدایـە خـوارەوە وەك دەربڕینـی بێزارییـان لـەو شـەڕە. بـەڵام بـە چـەند ڕۆژێك لە پێش ئەم کارەیان هاتن (نامەیەك بۆ برا شین پۆشەکانمان) یان بەسەر بنکەکانی پۆلیسی واشنتەن دی سـیدا، لـەو نامەیـەدا ئـەوەیان ڕوون کردبـۆوە کـە شـەڕ چییـە و بۆچـی پۆلیسـەکان سەرکێشی بە گرتنی ئەوانەوە دەکەن. ئـەم کـارە وایکـرد پۆلیسـەکان نـەتوانن بـە سـەختی مامەڵـە لەگەڵ خۆپیشاندەراندا بکەن.

من بە پێی شارەزایی خۆم دەزانم کە زۆربەی ئەو کەسانەی پۆلیسەکانیان ناونا (بەرازەکان) لەو دەماودەمـەی شـەڕی ڤێتنـامدا یـان خۆیـان لـەو



کرێگرتانــەی پۆلیــس بــوون کــە ڕاســپێردرابوون سـوکایەتی بەڕووبەڕووبوونـەوەکان بکـەن، یـان لـە تازە تێهەڵچووەکانی ناو بزووتنەوەکە بوون.

دیارە من ئەم بەهانانە بۆ ئەوە پێشکەش ناکەم بڵێم (ناتوندوتیژی)ن، بەڵکو لەبەرئـەوە دەیانکـەم کـە قـاڵ و کـامڵن، پراکتیکـین، بێگومــان دەبــێ (ناتوندوتیژی)ش هـەروابێ، ڕێگایـەکی پراکتیکــی بێ، توانای پیادەکردنی هەبێ، لە پێنـاوی گۆڕانـی کۆمەڵگـەدا، نـەك چەردەیـەك تیـۆری ئەبسـتراکت. سـتەمی هـــەموو بزوتنـــەوەکانی گۆڕانکـــاریی کۆمەڵایـەتی لـەوەدا حەشـاردراوە کـەوا لـە ئێمـەی پەیڕەوکارانی گۆڕانکاری دەخوازێ کە ئازارەکانی گۆڕانکاری بچێژین لە بریی ئەوەی هەوڵ بدات ئەو ئازارە بەسەر سەرکوتکراوەکاندا بسەپێنێ. لەمەدا پــەندێکی دەروونیــی قــووڵ هەیــە. ئەگــەر سەرکوتکارانت کەسێکی وا لەتۆدا ببینن کە بەرد دەوەشـێنێ و دروشـم دەوەشـێنێ و وەك بابـەتی ئیرەیی بردن مامەڵـەیان لەگەڵدا دەکات، ئەوا ئـەم بینینەیان بۆ تۆ ئەو بڕوایەیان لەلا پتەو دەکات کە تۆ شایانی تۆز بە تۆزی هەموو ئەو ئازارەیت پێت



بگەیەنن، شایانی هەموو لێدانێکیت، هەموو کاتەکانی زیندانیکردن و لە کاتی پێویستیشدا شایانی هەر گوللەیەکی پێتەوە بنێن. بەڵام کە ئێمە لە شوێنی خۆمان نەجولاین، و ئازارەکەشی بچێژین بەبێئەوەی وەڵام بدەینەوە، لێدانەکانمان پێ قبولْ بێت و لە کەسیش نەدەینەوە، ئەو کاتە ئیتر ئەو ڕێگەیە بۆ نەیارەکەمان دەکرێتەوە کە ئێمە وەك مرۆڤ ببینێ و گومان لە ڕەوشتەکەی خۆی بکات.

دۆستانت یەك بخە و دوژمنانت بلاوبکەرەوە

(سەلیقەداری) لە ناتوندوتیژیدا لە دۆزینەوەی ڕێگایەکدایە بۆ جیاکردنەوە و بلاوەپێکردنی نەیارانت و لایەنەکەی خۆشت بە یەکگرتوویی بهێڵیتەوە. خۆ ئەگەر (مارتن لۆسەر کینگ)ی بچووك توند و تیژیی بەکاربهێنایە ئەوا ئەو کارەی بە زۆر ڕێگە هۆزە ڕەشەکەی دەتاراند– دابەش دەبوون، هەندێکیان لە بەکارهێنانی توندوتیژییەکە دەترسان، و هەندێکیشیان لەوە لاوازتر دەبوون کە بەکاری بهێنن و ئەمجا هۆزە سپییەکەش لە دژی دەوەستان. بەڵام ناتوندوتیژی



شـتێك بـووە كـە هـەر ڕەشپێسـتێكی باشـووری توانیویەتی پێی هەستێت، هەرچەند لاواز بووبێ، یـان بـە سـالاچوو، و نـەخۆش بووبێ. ئـەو ناتوندوتیژییە زیرەكیی ویستووە، بـەلام مەشـقی سـەربازیی نەخواسـتووە. ئـەوەبوو كـە هـۆزە سپییەكە و بگرە هەموو گەلەكەشی بلاوە پێكرد.

خـۆ ئەگـەر ئـەو بزوتنـەوە ڕەشپێسـتییەی باشـوور كـاری بـە توندوتیـژی بكردبـا (لـە ڕووی ئاكاریشـەوە ئـەو مافـەی هـەبووە كـاری پـێ بكـات) ئەوا ترسی هەموو گەلەكـەی بـە یـەكجار دەگرتـەوە بـەلام لەبەرئـەوەی كـە ئـەوان نـاتوندوتیژی بـوون فشارێكی نەتـەوەیی كێشداریان بۆ سـەر كۆشـكی سپی دروست كرد كـە ئـەویش بەشـداری بكـات. (سەلیقەداری)ش بێگومـان هـەرگیز (سـەلیقەداری) نییە، چونكە لـەوێدا كە نەیارانت چـاوەڕێی ڕق و تووڕەبوونت لێدەكەن تۆ دێیت (خۆشەویستی)یان پێشـكەش دەكـەی (یـان نزیكـترین شـتێكیان بـۆ دەكەیت كە لـە خۆشەویستییەوە نزیك بێت و تـۆ بتوانیت بیكـەیت). لـەوێدا كە ئۆپۆزسیۆن سوورە لەسەر ئەوەی كە تۆ وەك شتێك ببینێت تۆ سوور



دەبیـــت لەســـەرئەوەی وا مامەڵـــەی ئۆپۆزســـیۆن بکەیت کە کەسانێکی دانسقەن و شیاوی بەزەیین. بە کورتی، ئێمە دەتوانین مەرجەکانی ململانەکە بگۆڕین، دەتوانن وەری بچەرخێنن –لەو میانەیەدا کە ناچار دەبین بە دەست (ستەمەوە ئازار بچێژین) لـــەو ژانگرتنـــەوە (هیـــوای دادپـــەروەری) لەدایك دەبێ.

هیچ دادپەروەرییەك لە مێژوودا نییە، مەگەر ئێمـــە خۆمـــان دۆزیبێتمانـــەوە. دۆزینـــەوەی دادپەروەریش ناچارمان دەکات بەشێکی گەورەی ئازاری ململانە و گۆڕانەکە بگرینە خۆمان بۆچی ئێمە ئەوە دەکەین؟ لەبەرئەوەی ئێمە لە خێری خواوە بوو، یان بە ڕێکەوت بوو کەوتین بەسەر ڕاستییەکدا فێری کردین کە ئۆپۆزسیۆنەکەمان برامانە، خۆشکمانە، ئێمە باجێکی زۆر گەورەی ئەوە دەدەین، ئەگەر مەسەلەکە پێویست بکات پێش خۆمان ئەو ئازارە لە خەڵکانی تر بدەین کە مێژوو لە ئێمەی داوە. ئامانجی ئێمە وەرچەرخان و سازانە، ئەمانە چییێتیی شۆڕشن.



بەڵێ، ئەی بەڵام هێتلەر.. چۆن؟

لە خاڵێکدا ئەم پرسیارە تەقلیدییە (بەڵێ، ئەی بەڵام هێتلەر چۆن؟) ڕووبەڕووی ئاشتیخوازەکان دەبێتەوە، کە بە زۆر ڕێگای جیاواز جیاوازیش دادەڕێژرێ، وەك ئەوەی بپرسن بڵێن (بەڵی، ئەی بەڵام شارۆن.. بن لادن.. تاوانباران.. فاشستەکان.. ڕەگەزپەرستەکان.. سرب.. و کروات.. و ئیسلامییەکان چۆن؟".

لە یەکەم نیگاوە، هیچ شتێك لەو چەمکە نامۆتر نییە کە گەلێکی بێوەی (وەك هند) تەحەدای هێزێکی داگیرکەر یان بونیادێکی ڕەگەزپەرستی سەرکوتکاری ستەمکار (وەك ولاتە یەکگرتووەکان) بکات. بەلام هەندێ کەس هەن سەرکەوتنی لەو جۆرە (مەبەستی لە سەرکەوتنی پرۆژەی ناتوندوتیژییە -و-) بە دوور دەزانن، بە بەهانەی ئەوەی کە ئەم تەکتیکانە لە دژی هیتلەر کەڵك ناگرن. چونکە بە ڕاستی (ناتوندوتیژی بوونی نەیارێکی مرۆیی، فەڵەی، شەریفی،

دیموکراسی دەوێ.. وەك خەڵکە باشوورییە سپییەکان یان بەریتانییەکان.. دەنا شکست دێنێ).

بەشێکی گرفتەکە لێرەدا ئەفسانەیە. بەریتانییەکان شتێکی کەم نەبێ (ئێسك سووکی)یان نییە، پاش کەمێکی تر دەگەڕێمەوە سەر ئەمە. بەڵام یەکەم شت (ڕاستییەکی ترسناك) لە ئارادایە پێویستە هەر هەموومان چ ئاشتیخواز بین، یان نیازی توندوتیژترین تیرۆرستیمان هەبێ، پێویستە ڕووبەڕووی ببینەوە -سەرکەوتن لە هەموو شەڕەکاندا شیاو نییە، کۆمەڵە کاتێکی وا هەن هیچ شتێك تیایاندا کەڵك ناگرێ. (ئەمەش مانای وا نییە ئێمە پێویستە هەوڵ نەدەین- چونکە ئێمە نازانین کەی ڕەوتی مێژوو خەریك دەبێ بگات بە کرچ بوونەوە).

خراپییەکانی ڕەگەزپەرستییەکەی ساڵی (1955)ی مۆنتگۆمیری لەوەی ساڵی (1915)ی کەمتر نەبوو کە بزوتنەوەی پەیوەندیپڕینی پاسەکانی مۆنتگۆمیری دەستی پێکرد، هەروەها ئەوە یەکەم بەرەنگاریکردنیش نەبوو، چونکە



پێشتریش ڕەشپێستەکان سەرکێشییان بە ژیانی خۆیانەوە کردبوو، بگرە لە کاتی (ئەزموونە ئەمریکاییە)کەی خۆیاندا کیانیشیان لە دەست دابوو.

هەندێجار هیچ شتێك سەرناگرێ

لە باشووری ئەفریقا لە چەند ساڵێکی رابووردووی پێش ئێستادا (دەیان ساڵ) هەڵمەتێکی ناتوندوتیژی بەرپابوو (موتیلال ی کوڕی غاندی) ڕێبەرایەتی دەکرد، بەڵام شکستی هێنا. با بەبێ خۆجوانکردن ڕاست و ڕەوان بێن- تا ئێستا ئێمەش لەم وڵاتەدا و لە ئەرکی (هەڵگەڕاندنەوەی ئەمریکا)دا شکستمان هێناوە، چونکە کارەکەی ئێمە لە هەندێ ڕووەوە لە کارەکانی غاندی ئەستەم ترە- چونکە هیندییەکان خۆیان دەیانزانی کە لە ڕووی سەربازییەوە لە بەرامبەری بەریتانییەکاندا نین و لاوازترن، بۆیە ئامادەبوون بە دوای ئەڵتەرناتیڤی تردا بکەونە پشکنین، بەڵام ئەمریکییەکان لەبەر ئەو چەکانەی



کە هەیانە وا دەزانن بەهێزن و ئیتر لەوەدا پەکیان کەوتووە کە بە دوای ئەڵتەرناریڤی تردا بگەڕێن.

بەڵام با بگەڕێینەوە بۆ لای بەریتانییەکان، واتە بۆ لای (ئەو خەڵکە فەڵە باشوورییە ئێسک سووکانە) ئەو بەریتانیاییانە خەڵکانی فەرمانڕەوای ئیمپریالیستی سەرکوتکار و لە کاتی پێویستیشدا توندوتیژ بوون. ئەگەر لە فەرمانڕەواییکردنەکەی هندیشیاندا چەند موفارەقەیەك هەبووبن، ئەوا ئەو موارەقانە دەگەڕێنەوە بۆ لێهاتوویيەکەی ئیمپریالیزمی بەریتانی پتر لەوەی بگەڕێتەوە بۆ گرنگی بەخۆدان. جگە لەوەش کە کەشە خولگەییەکەی هند سەرنجی ژمارەیەکی زۆری ئینگلیزەکان ڕاناکێشێت. ئەمجا بۆئەوەی فەرمانڕەوایی ئەو هندە ڕووبەر بەرینە بکەن، ئیستیعمارییە بەریتانیاییەکان پشتیان بە (خەڵکانێکی ئەهلی) بەست کە لەسەر کارگێڕیکردنی دادگا و پۆلیس و گواستنەوە و ڕاژەگوزاریی پۆستە و.. هتد ڕاهێنرابوون و مەشقیان پێکرابوو. ئەم شتانەش بە گۆشەنیگای مارکسیزم کۆمەڵە ناکۆکی و



ناڕێکییـــەك بـــوون کەڵەکـــە دەبـــوون. چونکـــە بەریتانییـــەکان هندییـــەکانیان لەســـەر کارامـــەیی کـــارگێڕیکردنی هنـــد مەشـــق پێکردبـــوو، بـــەڵام ئـــەنجامی ئـــەو کـــارە ڕێـــك کردیـــە ئـــەوەی کـــە دروسـتکردنی ئـەو دەسـتـەبژێرە فـێرکراوە بـووە هـــۆی ئـــەوەی بتوانـــن ڕێبەرایـــەتی بزوتنـــەوەی سەربەخۆخوازی بکەن.

غاندی (ماف)ی لە لەندەن خوێند و وەك یەکێك لـــەو مافنـــاس و فەرمانبـــەرە زۆر و زەوەنـــدە حکومیانـــەی کـــە بـــەریتانیا بـــۆ ئیدارەدانـــی ئیمپراتۆرییەکـــەی خۆیـــان مەشـــقی پێکردبـــوون چـووە (باشـــووری ئـــەفریقا). لـــە ڕووی (ئێســـك سووکی)یەوە هیچ شتێك نەبوو بەریتانیاییەکان لە ئەڵمانـەکان جیابکاتـەوە. لـە سـییەکاندا ئـەڵمانیا شارستانی ترین گـەلی ئەوروپا بوو. بەڵێ هیتلـەر دڕندە بوو، بەڵام بێگانە نەبوو.

دووەم، لەبەرئەوەی هۆلۆکۆست دۆکیۆمێنتاری کـراوە، و لەبەرئـــەوەی لـــە جەرگـــەی ئـــەوروپادا ڕوویـــداوە و (لەبەرئـــەوەی "باڵەکـــەی خۆمـــان" ســـەرکەوت) ئێمـــە زۆر شـــت دەربـــارەی ئـــەو



هۆلۆکۆستە دەزانین، ڕەنگە وایش بزانین کە ئەوە شتێکی بێوێنەیە. بەڵام بە داخەوە زۆر بە داخەوە شتەکە وا نییە. تۆمارەکانی بازرگانیی کۆیلەکان بوارمان دەدەن بچینە ئەو بڕوایەی کە ژمارەیەکی زۆری خەڵکە ئەفریقاییەکان لە سەردەمی ئەو بازرگانییەدا مردن، سەربردەی ڕووداوەکانی فەرمانڕەوایی بەلژیکی لە کۆنگۆ شۆکمان لێدەدات چونکە لە ماوەیەکی کەمی پاش کۆنترۆڵکردنی ئەو وڵاتە لە لایەن بەلژیکەوە لە سەدەی نۆزدەدا هێندەیان لە ئەفریقییەکان کوشت کە زۆرتر بوو لەوەی ئەڵمانەکان لە جولەکەیان کوشت، خراپە لە کاروبارە مرۆییەکاندا ڕەوشێکی جیهانییە و هەر نازییەکان بۆ خۆیانیان قۆرخ نەکردووە.

خراپە لە مەسەلە و کاروبارە مرۆییەکاندا

ئەمریکییەکان پێویستیان بەوە هەیە بە وردی بڕواننە مێژووەکەمان، من هەوڵ نادەم لە بەهای هۆلۆکۆست کەم بکەمەوە، بەڵام تکا لە ئەندامە خۆجێییەکانی (پەیوەستی بەرەنگاریی شەڕ)



دەکەم کە ڕۆژی (22ی نیسان– ڕۆژی هاشووا) بە یادی خۆیان بهێننەوە، و لە گروپەکەی خۆتاندا ڕێز گرتنێك بۆ یادەکەی ڕێك بخەن.

بەڵام هیچ ئاشتیخوازێکیش ئەو مافەی نییە تێبکەوێت و بەهانەیەکی لەو چەشنە بهێنێتەوە بڵێت (ئازارەکەی من لە ئازارەکەی تۆ گەورەترە) بەڵام ئێمە لەوەدا دەبێ هەر پەیڕەوی لە ڕاستگۆیی بکەین کە ئێمە خۆمان یان گەلەکەمان بەشداریمان لە چیدا هەبووە. ئازار چەشتنی چوار سەدەی کۆیلەیی لە ئاستی خودی هۆلۆکۆستیشدا دەوەستێ.

لە وتارێکی ڕۆژی (8/10/97)ی گۆڤاری (نیویۆرك تایمز)دا هاتبوو کە ژمارەی پەسەندکراوی مردووەکانی ڤێتنام (3.6) ملیۆن کەس بووە، تاکە تاوانی ئەم هەموو مردووە ئەوە بووە لە دژی داگیرکەرێکی دەرەکی و لە پێناوی گەلەکەیاندا بەرگرییان کردووە. (وەك تایمز نووسیوویەتی ئەگەر ژمارەی ئەو مردووانە بە پێی ڕێژەیی لەگەڵ دانیشتووانی ئەمریکادا بەراورد بکەیت دەکاتە 27 ملیۆن ئەمریکی). بۆیە کاتێك



کەسێك دەڵێت (ئاشتیخوازی باشە، بەڵام لەگەڵ هێتلەردا کەڵکی نەدەگرت) دەبێ ئەو کەسە ئەوە لەبەرچاو بگرێ کە (لیندۆن جۆنسۆن)یش بە دیدی ڤێتنامییەکان هێتلەرێك بووە، و (جیم کراو)یش بەلای ئەمریکای ڕەشەوە هیتلەر بووە. ئێمە هەرگیز ئەوە نازانین کە ئایا ناتوندوتیژی لە دژی هیتلەر کەڵکی دەخوارد، یان نا (یان ئەگەر ڤێتنامییەکان ئەو ڕێبازەیان هەڵبژاردبایە لە دژی ئەمریکاییەکان سوودی دەبوو، یان نا؟) مێژووی هۆلۆکۆست بەرەنگارییەکی کەمی لایەنی جولەکە بۆ هیتلەر پیشاندەدات، لەوانەیە نەشیان بووبێت، ئەمەش شتێکی سەیر نییە– چونکە ئەوان بڕوایان نەدەکرد کە شتێکی سامناك -وەك دوایین چارەسەر– پلانی بۆ دادەنرێ. (لە ڕووی مێژووەوە جولەکەکان بەوە لە دژایەتیکردنی "سامی"ێتی ڕزگار بوون کە هەر دەیانویست نەکەونە بەرچاو). هەندێکیشیان وتوویانە (خۆ جولەکە بێوەی و ئاشتیخواز بوون، سەیرکە چییان لێهات) بمبەخشن، ئەوان سلبی بوون– لەمەشدا

جیاوازییەکی فراوان هەیە. چونکە هیچ ڕێگەیەك نییە بواری ئەوەمان نادات بزانین ئایا ئاشتیخوازیی کاریگەر بەختی کامڵ بوونی دەبێ، یان نا؟ ئەوەی ئێمە بیزانین ئەوەیە کە تاقی نەکراوەتەوە. لێرەدا بەرەنجامێکم یاد دەکەوێتەوە کە (هەننە ئەرندت) لەو کتێبەیدا نووسیوویەتی کە لەسەر (ئایخمەن)ە، ئەم خاتوونە لەو بەرەنجامەیدا دەگاتە ئەوەی کە بڵێت هاریکاریی سلبییانەی جولەکەکانی ئەوروپا لەگەڵ نازییەکاندایە وایکردووە هۆلۆکۆست گونجاو بێ. ئەگەر کەمێك بیر لەمە بکەنەوە، زۆر بە داخەوە دەبینن ڕاستە. چونکە شوێنهەڵگرتن و زیندانیکردن و گواستنەوەی شەش ملیۆن کەس کە بەرەنگاری بکەن– تەنانەت ئەگەر فەرمانی بەرەنگاری کردنیشیان پێبدرێت و ئەوان وەڵامیش نەدەنەوە، پێویستە هیچ نەبێ ئاژاوەیەکی گشتیی گەورە بنێتەوە. (بێگومان هیچ لەوە ئاسانتر نییە بڵێی.. (من بام بەرەنگاریم دەکرد) ئەمە دەربڕینی سۆزێکی هەرزانبەهایە لە لایەن کەسانێکەوە کە لەوێ نەبوون. هەندێکی بەڵگەنامەکان بوونی



شتێك لە بەرەنگاری پیشان دەدەن، لە شێوەی ڕاپەڕینی (گیتۆ وارشۆ) ڕەگدۆستەکان توندوتیژ بن، یان ناتوندوتیژ بەرەنگاری پیرۆز دەکەن.

هەندێك سەرکەوتنی جیاجیای دژی هێتلەر

بەڵام لەناو ئەوروپای داگیرکراودا چەند سەرکەوتنێکی (ناتوندوتیژی) هەن و ڕوویانداوە. لە نەرویژ مامۆستایان مانگرتنێکی سەرکەوتوویان ئەنجام دا لە دژی ئەوەی ناچار کرابوون وانەی ئایدیۆلۆژیای نازیزم بڵێنەوە. لە دانیمارکیش ئەو پادشایە ڕێبەرایەتی ئۆپۆزسیۆنەکانی دژی نازییەکانی کردبوو کە وتبووی ئەگەر جولەکەکان ناچار کران (ئەستێرە زەردەکەی داود) دابنێن، ئەو خۆی، پادشا، یەکەم کەس دەبێ دایبنێت. بۆیە کاتێك کە نازییەکان کەوتنە جموجوڵی دەستگیرکردنی جولەکە دانیمارکییەکان، چەند ئەندامێکی گەشتاپۆ ئەم هەواڵەیان گەیاندە دەستەڵاتدارانی دانیمارك و ئەوانیش لە ماوەی چل و هەشت سەعاتدا بە بێ وەی هەموو جولەکەکانی دانیمارکیان



گواستەوە بۆ سوید. لە بولگاریاش، کە مێژووەکەی دژایەتیکردنێکی سامییەکانی تێدا نییە، بەرەنگاریکردنی هەڕەمەکییانەی خەڵکی مەدەنی (وەك ئەوەیکە کۆدەبوونەوە و لەسەر هێڵە ئاسنینەکان دادەنیشتن) وایکرد نازییەکان نەتوانن هیچ جولەکەیەك بنێرنە دەرەوەی وڵات.

ئەو فەڵە باشوورییە ئێسك سووکانە

لەناو ئەو شوێنانەدا کە ئەمریکییەکان بیریان لێکردۆتەوە کە ڕەنگە لەوێوە بەرەنگاریی (جیم کراو) دەست پێبکات (مۆنتگۆمیری، ئالاباما) دواین شوێن بووە بیری لێبکەنەوە. گەشتێکم لە یادە ساڵی (1951) بە پاس بەناو باشووری قووڵدا کردم، لە یەکەم گەشتی خۆم دەگەڕامەوە کە بۆ ئەوروپا کردبووم (لە بەشداریکردنی کۆنگرەی لاوانی ئاشتیخواز لە دانیمارك)ەوە دەگەڕامەوە.

کە لە نیویۆرکەوە بەرەو لۆس ئەنجلس گەڕامەوە، سروشم لە (بایارد ڕەستین) و گەشتی ڕێکخستنەکە وەرگرت و ملی ڕێگای پاسی گرایهاوندی باشوورم گرت.



کێبەرکێکانم کە بەرامبەر جیم کراو کردبووم زیندووانە بوو، من خۆم بە تەنها بووم، ئەگەرچی تەنانەت لە قەرەباڵەغیشدا من زۆر بوێر نەبووم.

بەڵام ئەو هەلەم بۆ ڕەخسا لە سەرەتای پەنجاکاندا سروشتی گەشتکردن بەناو باشووری قووڵدا ببینم و هەستی پیێ بکەم. ئێستە نزیکەی نیو سەدە بەسەر ئەو کاتەدا تێپەڕیوە، ئەمەش وا دەکات دووریی (ئەڵەباما) هێندەی دووریی ئەڵمانیای نازی لێمانەوە دوور بێ. بەڵام ناڕەزایی دەربڕینی جەماوەریی سەرسوڕهێنەر لە دژی ڕەگەزپەرستی لەوێوە دەستی پێکردووە، لەوێ لە قووڵایی باشوور، کەئەوێ ئەو شوێنە نەبوو تێیدا (کۆکلۆکسکلان)ی چالاککاری بواری مافە مەدەنییەکان کەوتۆتە بەر مەترسی، لەوێ ئاوەژۆکردنی یاسا نەبوو، هەروەها ڕەشپێستەکانیش مافی دەنگدانیان نەبوو، شەویش شەو و کاتی ترس بووە نەك پشوودان، ئەمجا لەوێ لە بەردەم بە تەمەنەکانی باشووردا مەڵێ چەند ئارامی لە ناتوندوتیژیدا هەیە، چونکە ناتوندوتیژی ناتوانێت لە هەموو ململانەیەکدا



سـەربکەوێ، چونکـە بـەزینیش هەیـە. بـەڵام ئـەم هۆیانـە بـەس نـین بـۆ وازهێنـان لـە نـاتوندوتیژی، وەك ئەوەی کە ئەو هۆیانـە بـەس نـەبن بۆئـەوەی ئەگــەر ســەربازێك شــەڕێکی دۆڕانــد واز لــە تفەنگەکـەی بـهێنێ. (تێبینییـەکی فەلسـەفی: لـە هـەموو ململانەیـەکی سـەربازیدا سـەرکەوتوو، و بەزیو هەیـە، کەواتـە توندوتیژیـش لـە نیوەیـەکی کاتـەکاندا شکسـت دێنـێ و لـە نیوەکـەی تریـاندا ســەردەکەوێ، بــەڵام ئامــانج لــە ململانــەی ناتوندوتیژی دۆزینەوەی کەسی سەرکەوتوو نییە، بـەڵکو گۆڕینــی خــودی ڕەوشــەکەیە – ئەمــەش چەمکێکە لە ڕەگەوە جیاوازە).

بۆچی ناتوندوتیژی سەردەکەوێ؟

بەڵام کاتێك کە دانمـان بـەوەدا نـا کـە نـاکرێ ئاواتە ناتوندوتیژییەکەی ئێمە لە هەموو شـەڕێکدا سـەربکەوێ، دەبـێ بپرسـین: بۆچـی سـەربکەوێ؟ بۆچــی لــە نــەرویژ و دانیمــارك لــە بەرامبــەر نازییـەکاندا سـەرکەوت، یـان لــە دژی بونیـادی

دەســـتەڵات لــە باشــوری ئــەمریکا و لـــە دژی بەریتانییەکانی هند سەرکەوت؟

بـــا ئـــەوە بســـەلمێنین کـــە هـــەموو ڕووداوە مرۆڤایەتیەکان (هۆکاری زۆر و زەوەند)یان هەیە. بــۆ بزوتنـــەوە ئاشــتیخوازییەکەی ڤێتنـــام ئـــەوە ئەستەم نییە هەست بەوە بکات لە وڵاتی ئێمەدا کە چۆن ناتوندوتیژییەکەی ئێمە ناکامڵ بووە، ئاواش ئێمە ئازارمان هەبووە لە بەرامبەر ئەو تورەکانەدا کە بە تەرمەوە دەگەڕانەوە بۆ وڵاتەکەی ئێمـە لـە ئـــەنجامی هێرشـــی خـــەباتی ســـەربازییانەی ڤێتنامییەکانەوە کە دەکرانە سەر هێزەکانی ئێمە. بــوار بــدەن دان بــەوەدا بنێــین کــە لــەو کاتــەدا بەریتانییەکان لە هینددا هەڵسوکەوتیان سەخت نەبووە، بەریتانیایش کۆمەڵگەیەکی دیموکراسی بووە و بواری داوە سیاسەتی دژە ئیستعمارییانە سـەرهەڵبدات. بواربــدەن دان بــەوەدا بنێــین کــە توندوتیژیـــی ڕەگەزپەرســـتە باشـــوورییەکانیش ســنووردار بـــووە لـــە ترســـی دەســـتتێوەردانی فیدراڵییانـــە لـــە کایـــەی کۆمـــەکی زۆری باکوورییەکاندا بۆ (مارتن لۆسەر کینگ)ی کوڕ.



بە گەڕاندنــەوەی مێــژوو بـۆ دواوە، بــۆ پێــش (کۆمــەڵگای مــــەدەنی) نمونــــەی دوو بزوتنـــەوە دەبینــین کــە لەبەرامبــەر توندوتیــژی نواندنێکــی سەختدا هاتنە کایەوە:

1–بووزایــــی بـــە گشـــــتی فەلســــەفەیەکی ناتوندوتیژییـــە، ســــەرباری ئـــەو ســــەختی و ناهەمواری و سەرکوتکارییەی لـە ئارادا بـوو، لـە هــەموو ئاســیادا بڵاوبــووەوە، تەنانــەت ئــەو مەغۆلانەشــی ملکــەچ پێکــرد کــە کارەســاتی ناهەموارانەیان لە ئەوروپا و چیندا ئەنجام دابوو.

2–فەڵـەیی (مەسـیحییەت) کـە تـا پـاش سـێ سەدەش بەسەر مردنی (یەسوع)دا هاوپـەیمانیی لەگەڵ دەوڵـەتدا نەبەست، ئـەمیش بـوو بـە هـێزە ئاینییـە زاڵەکـەی ڕۆژئــاوا و بەســەر ســوڵتان و دەســـتەڵاتی (بـــەتران)ەکــانی هـــەموو ڕۆمــــادا سەرکەوت.

هیچ کام لە فەڵەیی و بووزی فەلسەفەی گۆڕانی کۆمەڵایـەتی نـەبوون، بۆیــە لــە ســەدەی بیســتدا چاوەڕوانیی ئامۆژگارییەکانی غاندی دەکرا. بەڵام ڕەوایـــی (حەقیقـــەت) جێگـــیرە وەك جێگـــیریی

بـــەردێکی ســـەخت: هەریەکـــە لـــە شارســـتانی ڕۆژئـــاوایی و ڕۆژهـــەڵاتی لەســـەر بنەمایـــەکی ئـایدیۆلۆژیی نـاتوندوتیژی ڕاسـاون، لـە کـاتێکی زووی خۆیـاندا ڕووبـەڕووی ســـەرکوتی ســـەخت بوونەتەوە. بەم شێوەیە کاتێك کە غاندی کەوتۆتـە (کـاری ئەزموونگـەری لەگـەڵ ڕەواییـدا) لـە سـەدەی بیستەمدا و بە دوای ئەگەری شیاوی بەکارهێنانی ناتوندوتیژی بۆ تەحەداکردنی ستەمی کۆمەڵایەتی کاری کردووە، ئەوە لەسەر بنەمایەك کاری کردووە کە زۆر نوێ نەبووە، چونکە ناتودوتیژی لە چاخی فەڵەیی دێرینترە.

بۆچی سەربکەوێ؟

تـــا ئێســـتە کـــە هـــەوڵم داوە شـــتێك لەســـەر پاشـــینەی نـــاتوندوتیژی پێشـــکەش بکـــەم- وا دادەنێـم کـە ئێـوە بەمسـۆگەری چـوار بڕگەکـەی پێشـووتان خوێندۆتـەوە- بۆیـە دەپرسـم: چـۆن دەکرێت کەسـانێکی بێچـەك ئومێـدی ئـازادکردنی خۆیانیان هەبێ؟یەکەم، هیچ دابینێك بۆ ئەوە نییـە کە ناتوندوتیژی لە هەموو بارێکدا سەربکەوێ.

ئەم وتەیە بە وردی نـاتوندوتیژی لـە جێگـەی خودی توندوتیژیدا دادەنێ –چونکـە کەسـێکیش نییە دەست بداتە چەکی ئازادکردنی وڵاتەکەی و – وەك ڤێتنامییـەکان– و سـەرکەوتنی بـۆ دابـین و مسۆگەر بێ. مێـژوو تۆمـارێکی ئاشـکرای پـڕ لـە شـەڕی بوێرانـەی بێشـومارە و هـەموو لـە پێنـاوی دادپـەروەریدا کـراوە و بـە شکسـتیش کۆتـایی هـاتووە. لـەو نمونانـەی کـە شـیاوی ناوهێنـان نمونـەی ئـەو خەباتـەی باشـووری ئەفریقایـە کـە (مـەنیلال غـاندی)ی کـوڕی غـاندی لـە پـەنجاکاندا پێـی هەسـتاو تێکۆشـا بـۆ ئـەوەی گـۆڕان لـە سیاسـەتی ڕژێمەکـەدا بـەرپا بکـات، بـەڵام خەباتەکـەی بـە توندوتیـژی و شـکانەوە کۆتـایی هات. لە وڵاتی ئێمەشدا هەزاران باری وا هەن کە تێیـاندا خـەڵکانی ژێردەسـتە هـەوڵیان داوە ئاشتیانە مامەڵە لەگەڵ ستەمدا بکەن و بەزیون.

یەکەمین وەڵامیغەریزەیی هەر مرۆڤێکی ساغو دروست ئەوەیە کە ڕێگەیـەکی (مکسـۆگەر) بـۆ چارەسـەری کێشـەکان بدۆزرێتـەوە. چونکـە تـۆ چـەند نزیـك بیـت لـە کێشـەی ململانەیـەکی



مەترسیداری دەمارگیری، کرێکاری، یان پەیوەندیدار بە مافەکانی مرۆڤەوە –ئەوەندە بە ئاگاتر دەبی لەوەی کە بە ڕاستی خەڵکانی زیان پێگەیشتوو پێیان باشە زیانیان پێنەگات. لەبەرئەوە لەوانەیە هەمیشە چارەسەرێکی ئاشتیخوازانەی ناتوندوتیژییانە یەکەم ڕێگا بێت کە هەڵ ببژێردرێت. خەڵك پەنا بۆ توندوتیژی نابات تا هەست نەکات کە کەسی ستەمکار کەسێکە (لە زمانی توندوتیژی بەولاوە زمانێکی تر تێناگات). لە کاتێکدا کە من ئەم تێبینییانە دەنووسم ڕەوشێکی تراژیدی لە (کۆسۆڤا) لە ئارادایە و ئاڵۆزیش دەبێ، لەوێ خەباتی زۆرینە ڕەگەزییە ئەلبانییەکە دەبێ بە توندوتیژی (ئەلبانەکان 90٪ی دانیشتووانی کۆسۆڤان، هەرێمەکەیان لەژێر دەستەڵاتی سربەکانی یۆگسلافیای جارانە) ئەو خەباتە لە شێوازی ناتوندوتیژی دەرچووبوو، چونکە دەستەیەك لە گەنجە ئەلبانییە تووڕە و ئازاکان دەستیان کرد بە کوشتنی پیاوانی پۆلیسی سرب، سربەکانیش لە لای خۆیانەوە ژمارەیەکیان لەوان کوشت، ئەمەش



لەوانەیــە ئومێــدی چارەســـەری ناتوندوتیژییانــە بشــێوێنێ لەبەرئــەوەی هــەردوولای کێشــەکە وا هەڵوێست لە یەك وەردەگرن کە (ئەوانە لە زمانی توندوتیژی بەولاوە لە زمانێکی تر تێناگەن).

لەبەر یەکهەڵوەشانی کۆمەڵایەتی

ئاشتیخوازەکان هـەوڵدەدەن ئـەو هەلومەرجانـە بدۆزنەوە کە تێیاندا نەیارەکان (ئازاد دەبن لەوەی ڕەوشتێکی جیاواز تاقی بکەنەوە) لەسەر ئەمەش سـێ نمونـە هـەن دەکـرێ بیانهێنینـەوە (ئەگـەر تۆژەرێکـی مێژوویـی هـــەبێ لێ بکۆڵێتـــەوە لـــە فنلەندەوە تا دەگاتە کەمبۆدیا نمونەی زۆر زۆرتر هـەن) یەکـەمی ئـەو نمونانـە نمونـەی "هنـد"ە، و دووەمیان مانگرتنی لە پاسـەکانی مونتگۆمیرییـە کـە لـەو وڵاتـەدا شۆڕشـی مافـە مەدەنییـەکانیان دروســـتکرد، نمونـــەی سێیەمیشـــیان نمونـــەی کرێکارانی کێڵگەکانە کە (خـافێس) ڕێبەرایـەتیی دەکردن.

دۆزینەوەی ڕاستی نوێی ڕووداوەکان

غـاندی دوو کـاری کــرد کــە هــەردووکیان لــە بەدەســتهێنانی سـەرکەوتندا یەکلاکــەرەوە بــوون: یەکــەمیان ئــەوە بــوو وای لــە هیندییــەکان کــرد شانازی بە خۆیانەوە بکەن، هەستێکی وای پێدان کە ئەوان لە بەریتانییەکان لاوازتر نین. (کاتێك کە مرۆڤ سەربەگروپێکی بەزیو دەبێت، ئەوە شتێکی بــاوە کــە ئــەو مرۆڤــە وا هەســت بکــات هــۆی بەزینەکەی لەوانەیە ئەوە بێت کە خـۆی شـایانی بەزینە ئەمە نموونە کۆنەکەی ڕق لە خۆبوونـەوە و دانانی ڕێزی کەمـە بۆ خـود کـە لـەناو بـەزیوەکاندا هاوبەشـە، چ ڕەشپێست بن، یـان ڕەگـەزی بـەزیو، یان ئافرەتان.. و هتد).

کـاتێك کـە غـاندی ڕێپێوانـە بەناوبانگەکــەی خوێـی (لـە دژی باجدانـانی بەریتانییـەکان لـە سـەر خوێ) بەڕێوەبرد ئەو کارەی هێندە ساکار بوو کە ئەگــەر بەریتانییــەکان هــەوڵی ڕاگرتنیــان بدایــە، گـەمژە دەردەکـەوتن، هـەموو هنـد چاویـان بڕیبـووە

ئەم پیاوە کە لەگەڵ دەستەیەك لە (شـوراتەکان–موعتەزیلە)ی هاوڕێیدا بەناو هنددا ڕۆشتن و بەرەو دەریـا ڕۆشـتن. لەگـەڵ هـەموو هـەنگاوێکیدا هنـد هەستی بە شانازییەکی نوێ دەکرد. دواجـار کـە گەشتە سەر دەریا و پرۆسەی خوێ کۆکردنـەوەی دەســتپێکرد (لــەکاتی کشــانەوەی هــەڵچوونی دەریـادا ئـاوە بـە جێماوەکـە دەبێتـە هـەڵم و لـە جێگەکـەیدا بڕێـك خوێـی خـاو بـەجێ دەمێنـێ و دەکرێ کۆبکرێتـەوە) لـەوێدا دەسـتگیرکراو خرایـە زیندانـەوە، بـەڵام پێـش ئـەوەی دەسـتگیری بکـەن لایـەنگرەکانی خوێکەیان بە هـەموو لایـەکی هنددا ڕەوانـە کردبوو، و لـەو شوێنانـەش بـە زیـادکردنی ئاشکرا دەفرۆشرا و قازانجەکەی بۆ حزبی کۆنگـرە دەبوو.

لەگــەڵ هــەر مــەزادکردنێکی خوێکەشــدا دەستەیەکی تـر دەسـتگیر دەکـران تـا زیندانـەکان پڕبـوون و هــەزاران کـەس کەوتنـە زینـدان. لـەو کاتـەدا هندییـەکی سـەر بـە هۆزێکـی خانـەدان لـە لایـەن پـەیامنێرێکی بێگانـەوە پرسـیاری ئـەوەی لێکرا کە ئایا کەسێك لەو پلە کۆمەڵایەتییەی ئەودا



بێت شەرم لەوە ناکات بکەوێتە زیندانەوە! ئەویش لە وەڵامدا وتی (بێگومان نەخێر، چونکە باشترین خەڵك لە زینداندان) ئەوە هەنگاوی یەکەم بوو کە وەك تەحەدایەکی ئاشکراو جەماوەری سەلماندی کە غاندی و لایەنگرانی زیندانەکانی بەریتانیا نەیاندەترساندن.

هەنگاوی دووەمیش لەم هەڵمەتە و لە زۆری ئەو هەڵمەتانەی تێردا کە غاندی ڕێبەرایەتیی کردوون بەرپاکردنی ئاژاوەیەکی قەبارەدار بووە بۆئەوەی بەریتانییەکان ناچار بکات کە ڕێککەوتنیان لەگەڵدا بکەن. یەکێکی ئەو چالاکییانەی کە غاندی سوور بووە لەسەرئەوەی بیکەن ئەوە بووە کە خۆیان جلوبەرگی خۆیانیان چنیوە بەو شێوەیەی کە پشت بەو لۆکەیە نەبەستن کە لە بەریتانیاوە دەهێنرا. (بەریتانییەکان تا ئەوکاتە لۆکەی هندییان بە نرخی هەرزان دەکڕی و پاشان دەیانڕست ولە ئینگلتەرە جلیان پێ دروست دەکرد و بەنرخی زۆر گرانتر دەیانفرۆشتەوە بە هندییەکان).



تەونی چنین و شۆڕش

غـــاندی ئـــەوەی بـــەلاوە گرنـــگ بـــووە کـــە (بەرنامەیـەکی بونیادنەرانـە) بدۆزێتــەوە کـە ئـەو بەرنامەیە هەموو هندییەکان بە یەکەوە ڕابکێشێتە ناو بزووتنەوەکەیەوە. بۆیە (تەونی چنین)ی وەك هێمایەك بۆ (پشت بەخۆ بەستن) بەکاردەهێنا. ئیتر پلە بە پلە دەزگا بەریتانییەکانی ڕستن و چنین لەگەڵ دابەزینی کالاّ نێردراوەکانیاندا بۆ هند دەکەوتنە بەر هەڕەشەی مایە پووچبوون. هەروەها بە ڕوانین بۆ مانگرتنی پاسەکانی مۆنتگۆمێریش ئەوەمان بۆ دەردەکەوێتەوە، غاندی توانیویەتی واقعێکی نوێ بێنێتە ئاراوە. توانیویەتی(واقعە سیاسییەکان وا بگۆڕێت) کەبەریتانییەکان ناچار بکات کە یان بە توندی جەماوەرەکە سەرکوت بکەن، یان ڕێکەوتنیان لەگەڵدا بکەن. زۆر ڕێگە هەبوون کە غاندی دەیتوانی بە هۆیانەوە ئەو واقعانە بەرپا بکات: وەك مانگرتنی جەماوەری لە بەردەمی شەمەندەفەرەکاندا، مانگرتنی

ســــەراپاگیری و "بـــــەرەنگاریی نێگـــــەتیڤی" کەبەرەنگارییـــەکی زۆر بـــەناوبانگ بـــوو، و لـــە سییەکاندا ڕۆژئاوای بەوپەڕی سەرسامی سەرسام کرد.

ئەوە ئەو پیاوە جەستە لاوازە بـوو، کـە بـەبێ چـەك بـانگی حـەقی دەدا، و لەگـــەڵ ئەوەشـــدا دەیتوانی دەستەڵاتی ئیمبراتۆریەتی بەریتانی لـە هنـددا پـەك بخـات. دەیتوانـی بـە تەنـها پـەیامێك جموجوڵی هەموو شەمەندەفەرەکان قەدەغە بکات. (سـەربردەیەکی مێژوویـی زۆر خـۆش هەیـە، زۆر کـەس نـایزانن، ئـەو سـەربردەیە دەگەڕێتـەوە بـۆ سەرەتاکانی شۆڕشی بەلشەفی– واتە شۆڕشەکەی لینـین– ئەو ڕۆژە شۆڕشەکە بەهێزی چەك دەربـاز نەدەبوو– چونکە لە ڕۆژە بەراییەکانی پاش (25ی ئوکتۆبـــەردا) بەلشـــەفییەکان هـــێزی چـــەکداریان نەبوو، بەڵام بە شەڕی شەمەندەفەرەکان– شەڕیان دەکـرد، ڕووسـە سـپییەکان (خـەڵکی ڕووسـیای سپی) هەوڵیان دەدا هێزەکانیان بەرەو (پترۆگراد) بحوڵێنـن کـە جەرگـەی شۆڕشـــەکە بـوو، بـــەڵام کرێکارەکـانی هێڵـی ئاسـن خۆیـان لایـــەنگری

بەلشەفییەکان بوون، و شەمەندەفەرەکانیان دوا دەخست، یان بە ڕێگای هەڵەدا دەیانبردن و کەسیش نەیدەزانی هۆکاری ئەو دواکەوتن و هەڵە ڕۆشتنە چی بوو، لەبەرئەوەی ئەو شەمەندەفەرانە بۆ گواستنەوەی هێزەکانی ڕووسیای سپی بەکاردەهێنران.

(هەننە ئەرندت)یش زۆرکاری لەم شێوەیەی تۆمار کردووە کە لە کۆتایی جەنگی جیهانی دووەمدا ئیتالییەکان پێی هەستاون، لەو کاتەدا کە هیتلەر هەوڵی داوە هەموو جولەکەکان لە ئیتالیا بگوێزێتەوە بۆئەوەی لە قەلاچۆکردنیان دڵنیا بێت -چونکە ئەو متمانەیەی بە ئیتالییەکان نەمابوو، ئەوان ئەو کارەی بۆ ئەنجام بدەن، بەو شێوەیەی کە پێویستە. لێرەشدا دیسان شەڕی شەمەندەفەر ڕوویدا، و شەمەندەفەرەکان هەرگیز نەیانهێشت جولەکەکان بگەنە ئەو شوێنەی کە بڕیاربوو نازییەکان لەوێ چاوەڕوانیان بکەن بۆ گواستنەوەیان. (ئەگەر ڕەوشەکان بەم شێوەیەی خۆیان ترسناك و تراژیدی نەبوونایە، ئەوا هەموو ئەم ڕووداوانە لە کۆمیدیایەکی خۆش دەچوون).

مۆنتگۆمێریی 1955

کــاتێك کــە پــەیوەندیبڕین و مــانگرتن لــە پاسەکانی مۆنتگۆمێری لە کانونی یەکەمی (1955) دەستی پێکرد، وا دەرکەوت کە نائومێدانە بێـت، بەڵام لەو کاتەدا کۆڵۆنییە ڕەشپێستەکانیش هەر ئەوەندەیان لە تواناداهەبوو سەرکێشـیی پێـوە بکەن. لەو کاتەدا ئەوان حکومەتی فیدراڵی پشتی نـەدەگرتن، بـەڵام ڕووبـەڕووی هـێزی چـەکداری پۆلیسی خۆجێیی، و (دەوڵەتی)یش بوونەوە.

تـا ئەوکاتـە کەسـێك نـەبوو لـە تەحـەداکردنی بونیـادی دەسـتەڵاتی سپیپێسـتەکانی باشـووردا سـەرکەوتبێ، لەبەرئـەوە بـەرەنگاریکردنیان وەك هـەوڵی خۆکـوژی وابـوو. بـەڵام کۆڵۆنییـە ڕەشپێستەکان هەستیان کرد کە زۆر ئەستەمە بۆ پۆلیس بتوانێت مامەڵـە لەگـەڵ شـتێکی سـاکاری وەك سـەرنەکەوتنی خـەڵك بـۆ پاسـەکان دا بکـات. پۆلیس دەتوانێ چی بەرامبەر بە خەڵکێك بکات کە خۆیان بڕیار بدەن لە بریی سەرکەوتنی پاس، بە پێ بڕۆن؟ ئەو زستانە و ئەو بەهارە هەموو هۆزی



ڕەش بە پێ و لاو و ماندوو و نەخۆشەوە لە مۆنتگۆمێری بڕیاریان دا و ڕێکەوتن لەسەر ئەوەی بە پێ هاتوچۆ بکەن، ئەگەر کەسێکیش خۆی توانای ڕۆشتنی نەبووایە، ئەوا چڤاتی ڕیفۆرمی مۆنتگۆمێری ئۆتۆمبێلی بۆ گواستنەوی دابین دەکرد.

سپییەکان لە سەرەتاوە پێکەنینیان دەهات: چونکە بە پێ ڕۆشتنی ڕەشەکان هەڕەشەیەکی بۆ ئەوان دروست نەدەکرد! بەلآم (کینگ و یارمەتیدەرەکانی) شتیتازەیان لەو مانگرتنەدا دادەهێنا، لە سەرەتای ئەو شتانەوە کە ڕەشەکان لەوەوە فێربوون، ئەوە بوو کە زانییان دەتوانن سەرباری ترسەکەشیان هەر کار بکەن، بۆیە هەر هەنگاوێکیان هەڵهێنایە وایاندەزانی ئەوە هەنگاوێکە و لە ئامانجێکی نوێ نزیکیان دەخاتەوە. لەو کاتەدا ژنێکی سپی پێست کارەکەرێکی ژنی ڕەشپێستی هەبوو، کە ڕێگەیەکی دوورودرێژی دەبڕی و هەر بە پێ دەچوو بۆ سەر کارەکەی. بۆیە لێی پرسی کە ئایا بەو ڕۆشتنە ماندوو نابێ؟ ئەویش وەڵامی دایەوە

(قاچەکانم ماندوون، بەڵام گیانم ئاسوودەیە) ئەم شتە وایکرد کە گۆڕانێك لەناو کۆلۆنییە سپییەکەدا (جالیە سپییەکەدا) ڕووبدات و هەر لەو گۆڕانەش بچێت کە غاندی توانی لەناو کۆلۆنییە بەریتانییەکەدا دروستی بکات، جاران خەڵکانێك هەبوون وەك نیمچە مرۆڤ سەیری هندییەکان، یان ڕەشپێستەکانیان دەکرد، بەڵام لەوەوە و لەپڕ لەو کارانەوە وایان لێهات وەك گەلێکی بە کەرامەت سەیریان بکەن. لەوەوە و لەگەڵ تێپەڕینی هەر ڕۆژێکدا بشێوی لە بیری سپییەکاندا پتر کەڵەکە دەبوو، دەستەکەی (کینگ) تەنها یەك فیشەکیشیان نەتەقاند، لەگەڵ ئەوەشدا کۆلۆنییەکەی ناوجەرگەی پایتەختە کۆنفدراڵییەکە هەستی کرد کە شتێك بۆ هەتاهەتایە دەگۆڕێ. بەشێکی ئەو گۆڕانە ئەوە بوو کە کۆمپانیای پاسەکان دانی بەوەدا نا کە هێندەی پارە لەدەست داوە وەختە مایە پوچ بێت. ئەمەش مانای وایە کە هەر هەموو بە ڕەش و سپییەوە لە (گواستنەوەی گشتی) بێبەری دەبن، لەوێدا ئیتر سپییەکان کە ئەم ڕاستییە یەخەی پێگرتن، ناچار بوون لەسەر



چارەسەرێك ڕێکەوتن بکەن. ئەوە بوو ئیتر بە چەند هەفتەیەك پاش دەستپێکردنی ئەو هەڵمەتە ڕەش و سپی بەیەکەوە لە پاسدا نەدەبینران، بۆیە (گیلن سمایلی) وەك یەکەم پیاوی سپی سەرکەوتە پاسێکەوە و قۆڵی لە قۆڵی (دکتۆر کینگ) دابوو، وەك هێمایەك بۆ ڕۆژی سەرکەوتن بە یەکەوە لە پاسێکدا دانیشتن: (گیلن سمایلی هاوڕێ و ڕێبەرێکی دێرینە، کاتێك کە لە زانکۆی لۆس ئەنجلس خوێندکار بووە، کارگێڕی نوسینگەی سوڵحکردنی برایانە بوو لە لۆس ئەنجلس).

کرێکارانی کێڵگەکان و خافێس

سیزار خافێس، کرێکارێکی کۆچەر بوو، لە ساڵی (1962)دا ڕێکخستنێکی فراوانی بۆ کرێکارانی کێڵگەکان لە کالیفۆرنیا دەستپێکرد. خافێسیش هەروەك غاندی و کینگ لە دژی هەستی ملکەچیی ناو ناخی کرێکارانی کێڵگەکان کەوتبووە خەباتکردن. ئەو کۆڵۆنییە مەکسیکییەیکە کۆچیان کردبووە کالیفۆرنیا زۆربەیان ئینگلیزییان نەدەزانی و لە ئیسپانیشدا



نەخوێندەوار بـوون، و هەندێکیشـیان بـە شـێوەی ناشـەرعی لـەوێ نیشـتەجێ بووبـوون، لەبەرئـەوە ڕێکخسـتنیان کـاری نـەکردەنیبوو، و تەنهـا دەسـتگەلێکی کرێکـاریی هەرزانبـەها و گوێڕایـەڵ بـوون. بـەڵام خـافێس کـارێکی بـۆ کـردن کـە نـە (یەکێتی کاری ئەمریکا) و (نە کۆنگرە بەهێزەکەی ڕێکخـراوە پیشەسـازییەکان) نـەیانتوانی بۆیـان بکەن، خافێس وای لە کرێکارەکان کرد هەست بە کەرامـەتی خۆیـان بکـەن، ئـەوەی پیشـاندان کـە دەکرێ ئەوانیش خـەبات بکـەن و سـەربکەون. بـە هـۆی قوربـانیدانی زۆر و زەوەنـدەوە، و لـە دژی لایـەنداریی پۆلیـس و جـەماوەری ئـەوێ، ئـەو (هەرێمی ترێ)یەی کرد بە (هێمای ئازار و ستەم)و خاوەن باخچەکانی ناچار کرد بێن لەسـەر مـێزی سەرکێشـیکردن لەگـەڵیاندا دابنیشـن، لـە ڕووی لێـدان و تەقـەلێکردنی ئـەواندا کرێکارەکـان بـە ڕۆژووگرتـن و پـەیوەندی بڕیـن و ڕێپێوانـی ئاشتییانە وەڵامیان دایەوە.



لێکهەڵوەشانی کۆمەڵایەتی، کلیلەکەیە

ڕەنگــە شــیکردنەوەی ئــەم بیرۆکەیــە وام لێ پێویست بکات کە زۆر (بڕگە)ی تری بۆ زیاد بکەم، بۆیە ئەم (بۆچیسەربکەوێ)یە بە پێداگرتن لەسەر ئەوە دادەخەم کە ناتوندوتیژی بە هۆی (مانگرتن و موقاتەعەکردن.. و هتد)ەوە کرچ کردنەوەیەکی ڕێکی بۆ بوونیادی کۆمەڵایەتی بەرقەرار کردووە. ناکرێ سیستمە کۆنەکەش لە کارکردندا بەردەوام بێ، چونکە دەبێ لە نێوان سەرکوتی توندوتیژانە و ڕێکەوتندا یەکیان هەڵبژێرن.

نــاتوندوتیژی لەبەرئــەوە ســەرناکەوێت کــە گوتاری خۆی ئاراستەی (باشترین شتی دوژمن دەکات) (ئەگەرچی هەمیشە ئەو گوتارەش ئاراستە دەکات) ئەو کە سەردەکەوێ لەبەر ئەوە نییە کە تەنها مامەڵەی برا، یان خوشك لەگەڵ دوژمندا دەکات، بەڵکو لەبەرئەوەشە کە تەکتیکەکانی ئێمە ژان و ئازارەکانمان هەڵدەمژێ. ئێمە ئاژاوەیەکی کۆمەڵایەتی هێنــدە بــە قەببــەیی دەنێینــەوە کــە پێویســت دەکات شــتێك نــەرم ببێتــەوە. ئێمــە هەمیشە بە هەڵسوکەوتکردنی بە کەرامەتمانەوە

نەیارەکەمان وا لێدەکەین بە چەند ڕێگەیەکی نوێ سەیرمان بکات، بەکارهێنانی توندوتیژی لەلا ئەستەم دەکەین (لەگەڵ ئەوەشدا کە دەبێ توندوتیژی هەر بەکاربێت: گۆڕانکارییە کۆمەڵایەتیە ناتوندوتیژەکان مانای نەبووونی توندوتیژی ناگەیەنێت، بەڵکو مانای ئەوە دەگەیەنێت کە ئێمە لەگەڵ ئەوەشدا کە دڵنیاین توندوتیژی لە دژمان بەکاردێت ئێمە بە کاری ناهێنین) ئەو سەردەکەوێ لەبەرئەوەی چۆنێتی بیرکردنەوەی سەرکوتکراوەکان لە خۆیان دەگۆڕێت، متمانە و بڕوابەخۆبوون و عیزەتیان دەداتێ. ناتوندوتیژی هەموو کۆڵۆنییەکان دەژێنێتەوە: هەر هەمووان دەتوانن بەکاری بهێنن، بە پیر و گەنج و لاواز و بەهێز، و مامۆستا و نەخوێندەوارەوە، ئەمەش پێچەوانەی خەباتی چەکدارانەیە کە تەنها لاوانی تەندروست دەتوانن ئیشی تێدا بکەن.

ڕێسا بنچینەییەکانی ناتوندوتیژی

وابزانم بڕگەیەك ماوە و ئیتر لەم بەشە تەواو دەبین. لە بەشی پێنجەمدا چۆنیەتی سەرکەوتنی ناتوندوتیژیم پیشان دا، ناتوندوتیژی دۆزینەوەی لێکهەڵوەشاندنێکی کۆمەڵایەتی، کۆمەڵە (واقعێکی نوێ) دەدۆزێتەوە، ئەو واقعە نوێیانە بوار بۆ نەیارەکەت خۆش دەکات بگۆڕێ. ئەم چەشنە سیاسەتەش بۆ خۆی هونەرێکە، و هەر ئەوە بەس نییە بە نەیارەکەت بڵێیت (من بێوەیم، تەقەت لێ ناکەم، بەڵام -بەو خوایە- ئەی گەمژەی نائومێد هەلێك لەدەست نادەم بۆم بلوێ ژیانت وا ئەستەم دەکەم کە ناچار بیت هەڵسووکەوتی شیاوانە بکەیت، ئەگەرچی هەموو جیهان دەزانێت تۆ بڕێکی زۆر کەم نەبێت خەسڵەتی مرۆڤانەت تێدا نییە.

ئەوە لە سەربەرزیی ئێمە ناوەشێتەوە کە ئەگەری گۆڕانی دوژمنەکەمان زۆرتر لە پێویست ئەستەم بکەین، بەڵێ سیزار خافێس خاوەن کێڵگەکانی ناچار کرد کە سەرکێشی بکەن بەوەی کە مانیان لە مامەڵەکردنی بەروبوومەکانیان گرت و



بەم مانگرتنەش جزدانی پارەکانی گرفتارکردن، خۆ ئەگەر ئەمەیان نەکردبا گفتوگۆ و ڕێکەوتنی نێوانیان هەر دەستی پێ نەدەکرد. بەڵام ئەوە ناڕەحەتە بتوانیت ڕێکەوتن لەگەڵ پیاوێکدا بکەیت کە ڕقت لێ بێت و متمانەی پێ نەکەیت، ئەوەیان زۆر ئاسانترە کە ڕێکەوتن لەگەڵ نەیارێکدا بکەیت کە ڕێزی لێ بگریت و هەست بکەیت کە (ئەو بەلایەکی باشە)، ئەوانیش ڕێزی خافێسیان دەگرت.

لە ساڵانێکی ڕابردوودا لە (گرینیدج فیلاج) لەو ڕۆژگارە ڕابوردودا کە هەندێ جار ڕادیکاڵییەکان بەسەر سندوقی سابوونەوە گوتاریان دەدا، لە درەنگوەختی ڕۆژێکدا منیش لە گۆڕەپانی (شریدان) ویستم گوتارێك پێشکەش بکەم، کەچی پۆلیسێك هاتە پێشەوە و فەرمانی پێدام کە بوەستم. دیارە من پێم نەوت (نەکەی، هەی سەگە سەرسەختە بەرەلاکەی دەوڵەتی ئیمپراتۆری، من دەستوور شارەزام، و مافی قسەکردنم هەیە، تەحەداتەکەم بتوانیت بمگریت). لە بریی ئەوە پێم وت (وا دەزانم مافی قسەکردنم هەیە. بەڵام وا لە

سـەکۆکە دێمـە خـوارەوە تـا تـۆ دڵنیـایی لـە سەرۆکەکەت وەردەگری، پاش پانزە خولەکی تر کـە تـۆ دڵنیـابوویت، ئـەمجا مـن دەچمـە سـەر سەکۆکەو قسە دەکەم. بەڵام ئەگـەر سـەرۆکەکەت سەلماندی گرتنم ڕەوایە، ئەوا منیش بەرەنگاریت ناکـەم). پۆلیسـە کـە ڕۆشـت پـانزە خولەکەکـە تێپەڕی و من وەستابووم، ئەمجا کەوتمـە قسـە و پۆلیسەکەش هەر نەگەڕایەوە.

خاڵە بنەماییەکان

*ئەو کەسەی ناتوندوتیژی بەکاردەهێنێ هەوڵ دەدات ڕاست و ڕەوانـی و پـاکی و ڕاسـتگۆییەکی ڕەهای هەبێ.

*ئەو کەسەی ناتوندوتیژی بەکاردەهێنێ هەوڵ دەدات بەسـەر ترسدا زاڵ بێت بۆئەوەی لە پایـەی بەهێزییەوە قسە بکات، نەك لە لاوازییەوە.

*ئـەو کەسـەی کـە نـاتوندوتیژی بـەکاردەهێنێ هـەوڵ دەدات تەشـەر لـە کەسـی نـەیاری نـەگرێ، بەڵکو هەمیشە هـەوڵ دەدات لـەناو ئـەو کەسـانەدا کە لە دژیان خەبات دەکەین ئەو تایبەتمەندییانە

بدۆزێتـــەوە کـــە (کویکـــەرز) پێـــی دەڵێـــت (تایبەتمەندێتی خودا).

*هـــەرچی لـــە توانامـــاندا هـــەبێت دەیکـــەین بۆئـــەوەی ئـــەو کەســـانەمان خـــۆش بووێـــت کـــە لەگەڵیاندا لە کێشەداین. هەموو ئەم بنەمایانە بە قسە ئاسانترن لە کردەوە. باشە چۆن ئەو خاوەن کارەمان خۆش بوێت کە فەرمان بە خەڵکانێکی گێل دەدات لەو کرێکارانە بدەن کە مانیان لە کارکردن گرتووە؟ یان چۆن حکومەتێکی وەك ئەو حکومەتەی خۆمانمان خۆشبوێت کە لەناو خاکە دوورەکاندا خەڵك دەکوژێت؟ چۆن ئێمە بە بێ ترس بین لە کاتێکدا کە گەردنمان لە ترساندا بلەرزێ؟ چۆن ڕاستگۆ بین لە کاتێکدا کە داننان بە هەڵەدا وامان لێدەکات گەمژە دەربکەوین؟

لە کێشەدا هیچ وەڵامێکی ئاسان و ڕەها نییە

هیچ وەڵامێك نییە ئامادە بێت. لە سەردەمی جەنگی جیهانیی دووەمدا، لە شوێنانێکی وەك هۆڵەندە کە لەژێر داگیرکاریی نازیدا بوون، دەبێ چ وەڵامێکی (ڕاست و پاك) بدەیتەوە لە کاتێکی وادا کە زەلامەکانی (گەستاپۆ) لە دەرگاکەت بدەن و پرسیاری ئەوەت لێبکەن کە ئایا هیچ جولەکەیەکت لە ماڵەکەتدا داڵدە داوە؟ و تۆش دەزانیت لەژێر سەقفەکەتدا جولەکەیەکت لایە؟ ئومێدمە وەڵامەکەت ئەمە بێت (نەخێر، داڵدەی هیچ جولەکەیەکمان نەداوە). ئەمەش لەبەرئەوەی کە ئەو (بەها ڕەها)یەی کە لێرەدا دەیدەینە ژیانی هەر مرۆڤێك ناکۆکە لەگەڵ (بەها ڕەها)کەی وتنی ڕاستیدا. لێرەدا ژیانی مرۆڤایەتی سەرکەوت، چونکە هەندێ کات هەیە (حوکمڕەهاکانیش ناکۆك دەبن) هەروەها کاتگەلێکی تریش هەن تێیاندا بە ڕاستی (ڕاستگۆیی) واتە ئامادەیی ئێمە دەردەکەوێ بۆئەوەی زۆر گەمژە دەربکەوین. (فەڵەکان دەتوانن ڕێز لەو قسەیەی قەشە پۆڵس بگرن کە (ئامادە بووە لە پێناوی مەسیحدا ببێتە گەمژە) لە سەرەتای پەنجاکاندا پشێوییەکی زۆر

تـالْ لــە نێــوان حزبــی سۆشیالیســت و حزبــی کۆمەنســتدا هــەبوو (مــرۆڤ دەتوانێــت کتێبێــك لەســەر ئــەم بابەتــە دابــنیّ) کۆمەنســتەکان بــە مەبەستەوە پلانی دزەکردنە ناو گروپەکانی ئێمەی دادەڕشت و هەوڵیان دا ڕێبەرایەتیی گروپەکانمان بگرنـە دەسـت). ئەوکاتــە هەرکەسـێکی ئێمــە لــە زانکۆی لۆس ئەنجلس (کە ئەم شتە ڕوویدا) کاری کردبێ ئاگادارییەکی باشی لەم مەسەلەیە هەبووە. لـە سـەردەمی خـەباتی دژی مـەکارتێتیدا گروپێکـی لاوانــی حزبــی سۆشیالیســت و لقێکــی لاوانــی (برایانی سوڵحکردن) پـەیمانیان بەست کە لەسـەر ئاسـتی ویلایەتەکە کۆنگرەیـەك لەســەر ئازادییـە مەدەنییـەکان ڕێك بخـەن کە لـە کڵێسـایەکی لـۆس ئەنجلس سازبدرێ.

ئەزموونــەکانم لەگــەڵ کۆمەنســتەکاندا بــەرەو بارانۆیایــەکیان بــردم: خــەیاڵێکی وام کــرد کــە کۆمەنستەکان هەوڵێك بدەن لەمپـەر بخەنـە پێـش کۆنگرەکە، یـان خۆیـان ڕێبەرایـەتیی بکـەن، بۆیـە هەســتام و جــاڕی ئــەوەم دا کــە کۆمەنســتەکان دزەیـان کردۆتــە نێوانمانــەوە، بۆیــە پشــوویەکی



کورت وەردەگرین بۆئەوەی ڕیزەکانمان یەك بخەینەوە، ئەمجا سەرلەنوێ کۆنگرەکە دەست پێبکەینەوە، ئەوەبوو هەر لەسەر شۆستەیەك کۆڕێکی بە پەلەمان گرت و گەڕاینەوە ژوورەوە، لە پێشکەشکردنی کارنامەکەدا پەلەمان کرد و گفتوگۆکەشمان کورت کردەوە. پاش ئەوە بە کاتێکی کەم زانیم کە تەنها یەك کەسی کۆمەنست لەوێ بووە. ئەو پلانە زادەی خەیاڵی خۆم بوو. ترسێك دایگرتم، چونکە قسەیەکی بێ بنەمام بۆ ئەو کۆمەنستانە هەڵبەست کە خۆیان بە ڕاستی لەبەر ڕاوەدوونانی یاساییدا بوون. دوایی کە نامەیەکی پۆزشم بۆ هەموو ئامادەبووانی کۆنگرەکە نووسی و تێیدا دانم بە هەڵەکەمدا نا، هاوڕێکانم لە حزبی سۆشیالیست، ئەوانەی کە لەسەر برینەکانی ئارامگربوون بەرامبەر بە ئاشتیخوازییەکەی من، بەڵام لەو بڕوایەدا بوون کە شوێنەواری شتێکم پێوەیە. وا دەزانم لەناو حەرەمی زانکۆدا نامەکەم بەدەست بەسەر ئەندامەکانی حزبی کۆمەنستدا دابەشکرد (و ئەوانیش هەر بە گومانلێکراو لێم تێدەگەشتن) ئەم



ئامادەییە بۆ داننان بە هەڵەدا ئەگەر وا ڕێك بكەوێ كە ئەستەم بێت و زۆر شەرمهێنیش بێت متمانەی ڕاستگۆیی بە مرۆڤ دەبەخشێ، ئەمەش زۆرجار وات لێدەكات گێل دەربكەویت، بەلاّم دەبێ ئەو موجازەفەیە بكەیت، چونكە پێویستە بزوتنەوەكەی ئێمە بزوتنەوەیەك بێت نەزانێت درۆ چییە!

هەروەها پێویستە بزوتنەوەیەكیش بێت ئۆپۆزسیۆنەكانمان نەكات بە شەیتان. ئەمەش زۆر ئەستەمە هەمووومان شكستی تێدا دەهێنین. لەو بڕوایەدام كە (هێنری كیسنجەر) تاوانبارێكی جەنگە و دەبێ لە دادگایەكی نێودەوڵەتیدا دادگایی بكرێ (دیارە ئەویش تاكەكەسی ئەمریكی نییە كە ئەم حوكمەم بیگرێتەوە، بەلاّم ئەوم بە بیردا هات) لەگەڵ ئەوەشدا ئەگەر بەهانەی ئەوە بهێنمەوە كە تاوانبارە ئاساییەكانیش مرۆڤن، ئیتر چۆن پلاری ئەوە لە كیسنجەر بگرم؟ هەروەها ئەگەر من بەهانەی ئەوەم هەبێ كە زیندانەكان سوودێكی زۆر زۆر كەم نەبێت نیانە، ئیتر چۆن ئاوا سەوداسەری ئەوەبم كە ئەو بە

زیندانیکراوی ببینم؟ ئەوانەمان کە شەڕی ڤێتنامیان کرد، ئەوانیش کە هەندێکی هاوڕێکانیان خۆیانیان کوشت، یان بە خواردنی ژەمێکی زۆری بەنج مردن، یان زۆرترین سالانی تەمەنی گەنجیی خۆیانیان لە زینداندا بەسەربرد.. و هتد ئەستەمە لەو مافانەیان خۆش بن، خۆ ئەگەر لێخۆشبوون بەو ئاسانییە بوایە پێویستی نەدەکرد هەبێ (ئەگەر بەدەست گرفتێکەوە نالاندت، بیر لەوە بکەرەوە کە ڕەشپێستەکان لە کۆمەڵی ئێمەدا هەست بە چی دەکەن؟).

بە دیدی ئێمە هەرگیز پۆلیسەکان بەراز نین، لەوانەیە (لەوانەی کەم) ئەوانیش سەبارەت بە دڕندەییەکەیان بکەونە بەر زیندانیکردنەوە و لێپرسینەوەی دادپەروەرییەوە، بەلام ئەوانیش مرۆڤن و هەرواش دەمێننەوە. هیچ مرۆڤێك نییە شایانی ئەوە بێ پێی بوترێت سەگ- چ کیسنجەر بێت، یان ستالین، یان پۆلیسێکی خراپ، یان کەسێکی کۆمەڵکوژ، یان پێی بوترێت بەراز، یان جرج. چونکە ئەمە بە شێوەیەکی لاوەکی



نـاڕەواییکردنێکی سـەبارەت بـە مـافی سـەگ و بـەرازو جرجـەکان تێدایـە، بـەڵام بـە شـێوەیەکی سـەرەکی لەبەرئـەوەی لـەناو ئەوانـەدا کـە ئەمـە دەخوێننـەوە کەسـێکتان نییـە (ئەگـەر لـە ڕووی پاشـەڵ و بارودۆخیشـەوە بـێ) ئەگـەری ئـەوەی نـەبووبێ ببێتـە پاسـەوانێك لـە سـەربازگەیەکی مەرگی نازییانەدا. ئێمە کاتێك دەڕوانینە مرۆڤێك کە ئەو پتر لە هـەر کەسێکی تـر ئاسـان بێـت بـە لامانەوە ڕقمان لێببێت، ئـەوا ئێمـە لـەودا سـەیری خەسڵەتێك دەکەین کە لە خۆماندا هەیە.

ئامۆژگارییـەکی باشـم لا نییـە سـەبارەت بـە چۆنێتیی زاڵبوون بەسەر ترسدا پێشکەشی بکەم، تەنها ئەوەندە نەبێت کە بزانن من شکستم هێنا. تاکـە ئامۆژگارییـەك کـە بتـوانم لـە ئـەزموونی تایبەتیی خۆمەوە پێشکەشی بکەم ئەوەیە کە ئێوە پێویستە بە کارێك هەڵنەسن تا دڵنیا نەبن لەوەی دەتوانن ئـەنجامی بـدەن، لـەوە بـەولاوە چیدیکـە نییە، ئەگەر خانوویەك لە دووقات بەرزتربێت من نـاتوانم بەسـەر لێـواری دیوارەکـەیدا بـڕۆم، دە کەواتە هـەوڵ بۆ ئـەوە نادەم. بەڵام تەنها ئـەوەندە



هەیە کە لە ساڵی (1978)دا لە نارەزایی دەربڕینێکی (کۆمەڵەی ئاشتبوونەوەی جیهانیدا) لە تەنیشت (نۆرما بیکیر و جێری کۆڤین و بات لیسفێڵد و ستیڤ سەمەرفۆرد و سکۆت هەرریك و کریگ سیمۆن)ەوە بە گۆڕەپانی سووردا تێپەڕیم. لەوانەیە گەورەترین کارێك کە پێویستی بە ئازایەتی هەبووبێت و من کردبێتم ئەوە بووبێ. ئەوکاتە وامدەبینی کە هەر پێیەکم هەڵبهێنایەتەوە ئیتر بەرەو پێشەوە بۆ گۆڕەپانەکە دەڕۆشتم. سەبارەت بە ئازایی ڕاستەقینە چی دەرباری (خاتوو فیکی ڕۆڤێری بڵێین کە لە ساڵی (1968)دا بە خۆبەخشی چووە ناو ئەو تیمانەوە کە (ڕێکخراوی نێودەوڵەتیی بەرەنگاریکردنی جەنگ) بۆ نارەزایی دەربڕین لە دژی داگیرکرانی چیکۆسلۆڤاکیا ناردییە مۆسکۆ و چەند پایتەختێکی تری ئەوروپای ڕۆژهەلات. فیکی کوڕێکی هاوڕێی ئینگلیزی هەبوو، بڕیار بوو لە مۆسکۆ بە یەك بگەن، کەچی لەوێ نەیتوانی بیدۆزێتەوە. (لە ڕاستیدا ئەویش لەوێ بوو، بەڵام فیکی ئاراستەکانی لێ تێکەڵ بوو). بەم شێوەیە



فیکی خۆی بە تەنها ئاڵای خۆیی هەڵدا و تا نەگیرا لە شوێنی خۆی نەجوولا.

لە هەموو بارێکدا ئەو شتانە بکە کە دەتوانیت بیانکەیت، نەك ئەوانەی کە ناتوانیت بیانکەیت. خۆ ئەگەر بەخت یارت بوو، دەبینی لە جاری داهاتوودا دەتوانیت شتێك بکەیت کە لە یەکەمجاردا نەت توانیبوو بیکەیت.

بزووتنەوەکە پێویستی بە ترسنۆکەکانیش هەیە

بزوتنەوە ڕادیکاڵییەکە -سۆشیالیستییە- ئاشتیخوازە- فێندەمیتاڵییە- و پێویستی بە ترسنۆکەکانیش هەیە، پێویستی پێیانە لەبەرئەوەی خەڵکانی بووێر بوونیان لەم ڕۆژانەدا کەمە- لەوانەیە ژمارەکەیان بەشی ئەوە نەکات شۆڕشێك بەرپا بکەن. لەسەر بزوتنەوەی ناتوندوتیژیش، وەك هەر بزووتنەوەیەکی بەهێز پێویستە کە بوار بۆ ئەوانەمان بڕەخسێنێت کە بوێریی تەواومان نییە. لە چاکییەکانی ناتوندوتیژی ئەوەیە کە ئەگەر تۆ لاوبیت، یان پیر، یان لاواز و نەخۆش و ترسنۆك دەکرێ ئامرازێك

بدۆزیتــەوە پێــی بێیتــە نــاو ناتوندوتیژییــەوە – ئەمـــەش وا لـــە بزوتنەوەکـــە دەکـــات ببێتـــە بزوتنەوەیــەکی دیموکراســی. بــوارم بــدەن لــێرەدا شــتێك بــاس بکــەم کــە زۆرجــار لــە ژمــاردنی ئــەو جارانــەدا کــە تێیــدا دەســتگیر کراویــن، لــە یــادی خۆمانی دەبەینەوە.. پێویستە هەریەکەمان منالێك بهێنینــە ئــەم دنیایــەوە، پــتر لــەوەی کــە پێویســت بکات زیندانی بکرێین، منــاڵێك بهێنینــە دنیــاوە و گرنگیی پێبدەیــن و خۆشمــان بوویــت، بــە ئــازایی بێــت (یــان بــە گــەمژەیی) چونکــە باوکــان پــتر لــە کەسانی تر بوێر دەبن.

ئەگەر ئەوەمان لــەیاد بــوو کــە ئێمــە پێویســتە هــەوڵ بدەیــن ڕاستگۆ بین و بوێرانــە هەڵســوکەوت بکەین، ئەوا لە نهێنیدا شتێك ناکەین کە بە ئاشکرا نەتوانین بیکەین، شتگەلێك ناکەین کە ئامادە نەبین بە سەریانەوە نهێنگر ببین. لێرەشدا موفارەقەیەك هەیە: ئایا ئەمە ئەوە دەگەیەنێ کە کاتگەلێکی وا هەبن پێویست بکات تێیاندا بە نهێنی کاربکەین؟ بەڵێ، منیش هەوڵم داوە هەمیشە پێ لەسەر ئەوە دابگــرم کــە ناکۆکییــەکان لــە ئــارادان. بــۆ نموونــە



ئەگەر هەوڵت دا کۆمەڵە ڕێسایەك بۆ ناتوندوتیژی دابنێیت، ئەوە ڕاستەوخۆ ڕووحەکەیت پێشێل کردووە و هەموو شتێك کۆتایی دێ. ناتوندوتیژی سەماکردنە لەناو ئاژاوەدا بەدڵخۆشییەوە.

ئەی خۆشەویستی؟

یەکێکی ئەو شتانەی کە (ئیگاڵ ڕۆدینکۆ)ی ڕەحمەتی کردبووی بە خوو دەیوتەوە ئەوە بوو دەیوت (من پێویستە لە سەرم هەموو مرۆڤێکم خۆش بوویَت، بەڵام سوپاس بۆ خوا ناچاری خۆشویستنی هەموو کەس نیم) خەڵکانێك هەن بە بینینیان دڵمان دەکرێتەوە و خەڵکانێکیش هەن کە ئاواتمانە تەلەفۆنیشمان بۆ نەکەن. خۆشەویستی قورسە و زۆر جۆری خۆشەویستیش هەیە. خۆشەویستی هەیە کە پەیوەندیمان بەوانەوە هەیە کە ئالوودەیان دەبین، وەك ئەو منداڵانەی کە دەیانهێنینە دونیاوە و خۆشمان دەوێن، بۆ ئەو سەگ و پشیلانەی کە ژیانیان لەگەڵماندا هاوبەشە، بۆ هەندێك هاوڕێ کە بە ڕاستی خۆشمان دەوێن. بەڵام لە ژێرەوەی ئەمەدا

هەستکردنێك بە سۆز هەیە، وەك هەستکردن بەوەی کە ئاکامی هەموومان بەرەو گۆڕە، هەستکردن بەوەی کە هەموومان برسی و تینوو و ماندوو دەبین، بۆیە ئەگەر (ڕق)یشمان لە یەکێك بێتەوە، ئەم هەستە وامان لێدەکات لە بەرامبەریدا هەست بە خۆشەویستییەك بکەین، ئەو خۆشەویستییە وامان لێدەکات ئارام بگرین بەرامبەر ئەو ئازار و موعاناتانەی دەیانەوێ لە ناخمانەوە سەربکەن.

هەموو کەس توانای ئەوەی نییە ئەوە بکات، بەڵام بزووتنەوەکە هەرەس دەهێنێ ئەگەر بەلای کەمەوە یەکێکی سەرکردەکانی توانای نەبێ ئەوە بکات. (ئـ. ج. مۆستە) ئەوەی کرد، (دۆرۆسی) ئەوەی کرد (ڕۆزا لۆکسەمبۆرگ) ئەوەی کرد (مارتن لۆسەرکینگ ی کوڕ) (دیبس) (چیێ) و (غاندی)ش. وا دەزانم کە (ماڵکۆڵم ئێکس)یش لەسەر ڕێگای ئەوە بوو کە کوژرا، منیش ئەوەم نەگوزەراندووە، بەڵام ئێوە دەتوانن بیگوزەرێنن. وا دەزانم بە کارکردن هەموومان دەتوانین بە دەستی بهێنین.



یاسا و گروپەکە

ناتوندوتیژی لەگەڵ چەمکی بنەڕەتیی یاسادا ناکۆك نییە. مـن لـەوەدا لەگـەڵ مارکسیسـتەکان کۆکم کـە (دەوڵـەت لیژنـەی ڕاپەڕینـەری چینـی فەرمانڕەوایـە) بـەڵام وەك لەوانـەدا کـە ڕابـوردن تێبینیم کرد جیاوازییەك هەیە لە نێوان (ناکۆکی و کێشـەکانمان لەگـەڵ "دەوڵـەت"ی ئەبسـتراکت) و (هەستی ئەندامێتیمان بۆ ئەو گروپـەی کە هـەموو هەوڵی بۆ دەدەین).

ئەگـەر ئێمـە بۆمـان ڕێـك بکـەوێ یاسـاکانی دەوڵـەت پێشـێل بکـەین، ئـەوا ئێمـە ئـەوەش لـە کایـەی هەستکردنێکی قووڵ بـە یاسـادا دەکـەین، هەسـتێك کـە بـە شـێوەیەکی فـراوان سـەراپای گروپەکە بگرێتەوە. بەڵێ.

هـەندێکی یاساکان هەڕەمەکییانـەن. ئێمـە لەبـەر تیشـکی سـووردا دەوەسـتین و لەگـەڵ تیشـکی سەوزیشدا دەڕۆین، چونکە ئەوە شتێکە هەرچەند ئێمـەش پێشـێلی بکـەین هـەر بڕیـارێکی ئەسـڵییە. بـەڵام بـە هـەمان ئاسـانی دەکـرا ڕەنگـەکان بـە



پێچەوانەشەوە بوونایە. بۆ نموونە لە بەریتانیا ئۆتۆمبێلەکان بەلای چەپی شەقامدا دەڕۆن، کەوابێ ئەو ڕۆشتنەی لێرە نایاساییە لەوێ دەبێ بە یاسایی. چونکە هیچ لایەك لە لاکانی شەقام (دروست و ئاکارییانە) نین بۆئەوەی پێویست بکات بەو ئاراستە بئاژوێی، بەڵام لە پێناوی پارێزکردن لە ڕوودانی کارەساتی ڕێگادا پێویستە هەموومان پەیڕەوی لەوە بکەین کە لەسەری ڕێککەوتووین. ئێمە لەو وڵاتەی خۆمان ئۆتۆمبێلەکانمان بەلای ڕاستی شەقامدا دەئاژوێین.

دەڵەکە بەرەڵاکراوەکان

چەند مانگێك پێش ئێستا ژمارەیەك لە لایەنگرانی ئازادیی ئاژەڵان لە بەریتانیا ژمارەیەك دەڵەکیان ئازاد کرد کە بۆئەوە دایل کرابوون لە فەروەکانیان چاکەت دروست بکرێ. ئەمە کردەیەکی گەمژانە بوو، چونکە لەوانەیە کە دەڵەکەکان کەوتنە هەڵپەی دابینکردنی خۆراکی خۆیان بچن پیشیلەماڵییەکان بخۆن، و ببنە هۆی شێواندنی زنجیرەی ژیانی دەشتەکیی سروشتی



لەو ناوچەیەدا کە تێیدا ئازاد کراون. ئەم کارە تەنها لەو مانایەیدا ناتوندوتیژییە کە کوشتنی مرۆڤی لێنەکەوتەوە، بەڵام نمونەیەکی ئەو کارانە بوو کە وەك ناتوندوتیژی دەردەکەوێ بەڵام ڕەگەزێکی سەرەکیی تێدا فەرامۆش دەکرێ. لەو دەستەیەی ئەو کارەیان کرد یەك کەسیان ئامادە نەبوو بەرامبەر بە دادگا ڕاوەستێت و بڵێت (هەستم بە ویژدانم کرد بانگم دەکات بۆ ئازادکردنی دەڵەکەکانتان– ئەوە منم. بمگرن).

بەڵکو لە بری ئەوە هەموو ئەوانەی دەڵەکەکانیان ئازاد کردبوو هێندە لە (ڕاستی)ی مەسەلەکەیان دڵنیابوون هیچ کام لەو هەنگاوانەیان نەنا کە (ناتوندوتیژی) بە پێویستیان دەزانێت. دیداری (پەروەردەکارەکانی دەڵەکەکان)یان نەکرد بۆئەوەی ڕێکەوتنیان لەگەڵ بکەن، پێشیان نەوتن ئەگەر پەروەردەکردن و سەربڕینی دەڵەکەکان بەردەوام بێت ئەوانیش لەو کارەیان بەردەوام دەبن، بێگومان پاش ئەوەی ئاژەڵەکانیان بەردا لە پێشچاویش ون بوون. ناتوندوتیژی مانای ئەوە نییە ئێمە لەبەرئەوەی



تەقە لەوانە ناکەین کە بۆچوونمان لەگەڵیان یەك نییە ئیتر بۆ تۆڵەکردنەوەی ئاکارییانە سەرپێچی لە یاسا بکەین.

سوقرات و یاسا

سوقرات وەك نمونەی کەسێك دەمێنێتەوە کە گروپەکەی خۆشویستووە و گرنگی سەروەریی یاساشی سەلماندووە، هەروەها ئەوەشی سەلماندووە کە چەند کاتێك هەن پێویستە تێیاندا ویژدانی مرۆڤ ناکۆك بێت لەگەڵ ویژدانی دەوڵەتدا، و کاتێکیش ناکۆکییەکی وا بێتە پێشەوە، ئەوا (پاراستنی) گروپە کە هەر بە ئەوەندە نابێ کە سەرپێچی یاسایەکی ستەمکار بکەیت، بەڵکو دەبێ ئامادە بیت (گیان کێشانیشت) پەسەند بکەیت (وەك ئەوەی کە سوقرات شەرابە "شەوکران"ە کوشندەکەی خواردەوە) شیاوی باسە سوقرات دەیتوانی هەڵبێت، ئەوانەشی کە حوکمی لە سێدارەدانیان دابوو بە سەریدا گریمانی ئەوەیان دانابوو کە هەڵدێت، بەلاّم کە قایل نەبوو هەڵبێت تاوانی



بڕیـــاری کوشـــتنەکەی خۆیـــی دا بەســـەر ئـــەو کەسانەدا کە دادگاییان کردبوو. بەو کـارەی دوو شتی ڕەت کردەوە:

1–پەسەندکردنی یاساکانی ئەوان.

2–هەڵاتن لە بەر سزا.

مەسـیحیش چـووە بـەر ئـەم تاقیکردنەوەیـە. ئەویش لـە دژی سـوونەتە وشـکەکانی گەلەکـەی وەستا و، درایە دادگا، لـە دادگـاش نـە ئینکـاری تۆمەتـەکانی کـرد و نـە لـە بـەریان هـەڵات، کـرا بـە دارا.

ئێمـە نـە سـوقراتین و نـە یەسـوع. بۆیـە ئەگـەر بۆمان هەڵبکـەوێ کە هـەوڵ بدەیـن بـۆ کاری چاکە (بەو شێوەیەی کە خۆمان لـە چاکە دەگـەین) و بـۆ هـەڵاتن لـە گیانکێشـان، ئـەوا ئێمـەش لـە مـرۆڤ بەولاوە چیدیکە نین.

مەبەسـتم لەمـە ئـەوە نییـە کـە بڵێـم ئێمـە گروپێکی دوو سـەد کەسـین و مـژدەی پیرۆزیمـان دەدەین، بەڵکو مەبەستم ئەوەیە وا ناومان بهێنن کـە ئێمـە نـاتوانین وا بـە سـادەیی هەڵسـوکەوت بکـەین کـە گروپەکـەمان بێمانـا بێـت. لـە هـەموو



گروپێکدا چ بە خۆی بڵێت مارکسیست، یان فێندەمینتالی، یان ئاشتیخواز و بێوەی خەڵکانێکی وا هەن پێ لەسەر ئەوە دابگرن کە خۆیان هێندە کامڵ و تەواون کە مافی ئەوەیان هەیە ڕەگەزە هەرە بنچینەییەکانی کۆمەڵگەش فەراموش بکەن. تراژیدیانەترین نموونەی ئەمانەش لەناو دەستەیەك خەڵکی ناو بزوتنەوەی (مافی ژیان)دا دەبینین، ئەو دەستەیە وا هەست دەکەن بەهانەی کوشتنی ئەو پزیشکانەیان هەیە کە (پرۆسەکانی لەباربردن) ئەنجام دەدەن.

هەرچەند وات بینی کە (ڕاستی تۆ) هێندە قووڵە کە وا بزانیت لەناو هەستی گروپەکەدا تۆ ناوازەیت، و لە ناتوندوتیژیتدا بەرامبەر ئەوانیتر لەناو گروپەکەتدا ناوازەیت، ئەوە بزانە کە تۆ ڕێگەت چەواشە کردووە. چونکە کاروکردەوەکان تەنها لەبەرئەوە ناتوندوتیژی نابن کە چەك بەکارنەهێنی، ناتوندوتیژی زۆر لە (نەبوونی توندوتیژی) قووڵترە. ئەو دایکەی کە لەسەر شەقامێکی قەرەباڵەغ بە هاتووچۆدا منداڵەکەیی لە دەست دەردەچێت و ڕادەکات، کە دەیگرێتەوە



زللەیـــەکی لێـــدەدات، زۆر کـــەمتر لـــەو دایکـــە توندوتیژتـرە کـە بـە سـاردییەوە حـەزی سـزادانی منداڵەکـەی لەسـەر هـەمان کـردەوە دەشـارێتەوە ناتوندوتیژی زۆر لە (ڕەتکردنەوەی لێدان) زۆرترە. درێژکردنـی دەسـتتە بـۆ کەسـی نـەیار، بێگومـان ئەسـتەمترین شـتی مەسـەلەکەیە. چونکـە بـەلای هەمووانـەوە ئـەوە شـتێکی بێئـەنداز ئاسـانە کـە نەیارەکەمان بکەین بە شەیتان. خۆ ڕەنگە ئەو بە ڕوانینی ئێمە (نۆت گەنگریچ) بێت و بە ڕوانینـی خەڵکانی تر (کینس ستار) بێت، لە باربەرەکان لە کـاتی جیـاواز جیـاوازدا جولەکـە بـوون، ڕەش، و کۆمەنست و لۆتی و خەڵکی پووچ بوون.

ئەستەمترین شتی مەسەلەکە

بـوارم بـدەن جـەخت لەسـەر ئـەم خاڵـە بکـەن: ئەسـتەم و ناڕەحـەتترین شـت لـە نـاتوندوتیژیدا پێشێلکردنی یاسا، یان چوونە ناو زیندان نییە، بـەڵکو سـووربوونە لەسـەر مرۆیـی بوونـی بەرهەڵستکارییەکەی ئێمە. ناتوندوتیژی لـە یـەك کـاتدا بینینـی ڕووی ڕاسـتەقینەی ئەوەیـە کـە



ڕەگەزپەرستی (ڕاسیزم) یان سەرمایەداریی ئەمریکایی چی دەکەن (و کۆمۆنیزمی شورەویی) چی کردووە، سەرباری ئەوەش بینینی نەیارەکەمانە وەك بەشێك لە خێزانەکەی خۆمان. ناتوندوتیژی توانایەکە بۆ ساغکردنەوەی هەستکردن بە (گروپە خۆشەویستەکە) دیارە ئەگەر هەستان بەو کارەش ئاسان بووایە، مەسەلەکە هێندە گرنگ نەدەبوو. بەڵام دیارە زۆر ئەستەمە، و لە کۆمەڵگەی هەڵوەشاوی ئێمەشدا کە کەسمان ئەوی ترمان وەك مرۆڤ نابینێت، بەڵکو وەك ئەو کەرت و پارچانە دەیبینێت کە کەناڵەکانی ڕاگەیاندن، یان ئینتەرنێت گواستونییەتەوە، کارێکی لەوە ئەستەمتر نییە. ئایا پێویستە ئێمە (بێنۆشێ)مان خۆش بوویت؟ بەڵێ. ناچار نین خۆشمان بوویت، بەڵام پێویستە هەرگیز ڕقیشمان لێی نەبێتەوە. لەوانەیە پێویست بێت بەوە دڵخۆش بین کە گیراوە و دەدرێتە دادگا (هەروەها دەتوانین ئومێدی ئەوەش بکەین کەسێك هەبێت کیسنجەر بدات بە دادگا) بەڵام پێویستە بیر لە هەستی منداڵەکانیشی بکەینەوە، و هەست



بکەین ئەو، کە خۆی لەژێر قورسیی ئەو هەموو تاوانە ستەمکاری و ترسناکانەدا دەناڵێنێ، ئەو تاریکییەشی ئاشکرا کردووە کە لە ناخی هەریەکەماندا حەشار دراوە.

ڕوونکردنەوەیەك بۆ ئەم خاڵەی دوایی: کاتێك کە بیر لەوە دەکەینەوە کە لە پشتی تاوانەکانی توندوتیژی دژی نێربازەکانەوە چی حەشار دراوە، دەبینین لە لای ئەو کەسانەی کە دەستدرێژییان دەکەنە سەر ترسێکی ئەوە هەیە کە خۆیان نەشازی سێکسی بن، زۆر جاریش وا هەڵکەوتووە کە خۆیان پەیوەندیی سێکسی نەشازیان هەبووە، بۆیە هەرچەند تووڕەیی پیاوێك بەرامبەر بە (ناوزڕاوەکان) توند بێت، ئەوەندە گریمانی ئەوە بەرز دەبێتەوە کە لە ناخی خۆیدا دژایەتیی ئەو خووە لە لای خۆیشی بکات.

بۆیە هەرچەند تۆ دڵنیایت لەوە زیادی کرد کە (بێنۆشێ) کەسێکی بێوێنەی ناو هاوچەشنەکانی خۆیەتی، و ئارەزوو بکەیت پێشی ڕێزی خەڵك بگری بۆئەوەی بە تێلایەك لێی بدەیت، ئەوا

گریمـانی زالْ ئەوەیـە کـە تـۆش (بێنۆشـێ)یـەکی بچوکت تێدایە.

یـــەکێکی ئـــەو مەســـەلانەی بزوتنـــەوەی ئاشـــتیخوازیی ئـــەمریکی لـــە (غـــاندی)ی وەرنـــەگرتووەو بزوتنەوەکـــەش زۆر پێویســـتی پێیـەتی ئـەو قەناعەتـەی غـاندی بـووە کـە کـاری ســـــەرەکیی بزوتنەوەکـــــەی هەڵمەتـــــە (نـاتوندوتیژی)یـەکانی بـەرەنگاریکردن نـەبووە، بەڵکو ئەو (پرۆگرامە بونیاتنەرانە) بووە کە خۆی دینـاوە. لـە وڵاتـی ئێمــە و -لـە رۆژئاواشـدا بـە گشـتی- نۆکـەندێکی دڵتـەزێن کەوتۆتـە نێـوان بـــەرەنگاریی نـــاتوندوتیژی و پرۆگرامـــی پۆزەتیڤەوە.

غاندی لە خەباتی خۆیدا لە پێناوی سەرکەوتن بەسەر بەریتانییەکاندا زۆر هەڵمـەتی بـەرەنگاریی سلبییانەی ئامادە کرد کە بەهای زۆر ناوەندییان هەبوو، وەك ئامرازگەلێکی بنچینەیی دینان، بەڵام ئامانجـە سـەرەکییەکەی نـەبوون. بوارمـان بـدەن ئاماژە بـە فاکتـەرە سـەرەکییەکانی بدەیـن بـە بـێ ئەوەی ناچار بـین مێـژووی بزوتنەوەکـەی غـاندی

نمایش بکەین. غاندی مامەڵەی لەگەڵ خەڵکانێکی جوتیـاردا دەکـرد کـە خوێندەواریـی سـەرەتایی و ڕاژەگوزاریـی تەندروستیشـیان نـەبوو، هـەروەها مێژوویەکی واشیان نەبوو کە بە تەنها لە پێناوی بەرژەوەندیی خۆشیاندا کاریان کردبێ.

بۆیـە غـاندی هـات پێـی لەسـەر فـێرکردن و نەهێشـتنی نـەخوێندەواری و ڕاژەگوزاریـی تەندروسـتی و ئامۆژگارییـەکانی تەندروسـتیی گشتی داگرت، هەموو ئەمانەی لەسەر ئاستی لادێ کرد. ئەگەر سەرکەوتنی کۆمەنستەکان لە ڤێتنـام بپشـکنین هـەمان نمونـە دەبینینـەوە، لـەوێش خـەباتی سـەربازی هێنـدەی نـاوەندیبوونی هەڵمەتەکانی (ساتیاگراها)ی غاندی ناوەندی بوو. کۆمەنستەکان چوونە گوندەکانی ڤێتنام و لەوێ لە قـەڵاچۆکردنی نـەخوێندەواری و پێشکەشـکردنی ڕاژەگوزاریـی تەندروسـتیدا کاریـان کـرد و هەستکردن بە کەرامەتیان بەخشی بە لادێییەکان. ئـەوەش شـێوازێکی خـەباتی -توندوتیـژ و نـاتوندوتیژیش بـوو، جیـاواز بـوو، بـەڵام



ســـووربوونێکی وەك ئـــەوەی غـــاندیی لەســـەر (بەرنامەی بونیادنەرانە) تێدا نەبوو.

کەواتــە ئایــا بەرنامــەی بونیادنەرانــەی ئێمــە چییــە؟ ئێمــە بــە مســۆگەری لــە ڕەتکردنــەوە و لــە ناڕەزایی دەربڕینماندا کارێکی باش دەکەین، بەڵام کــوا ئــەو بەرنامــە بێوەییــە ئاشــتیخوازەمان کــە بتوانێـــت (هەســـتکردنێکی ئەڵتـــەرناتیڤ بـــە گروپەکە) بێنێتە ئاراوە؟

بزوتنـەوەی سۆشیالیستی لـەو ڕۆژگارەیدا کـە بزوتنەوەیــەکی جــەماوەری بــووە، چ لــە ئــەوروپا بووبێت، یان لێرە شتێکی کردووە کە زۆر لەوەوە نزیـك بووە غاندی لـە هند کردوویــەتی: (ئەوکاتـە ڕێکخستنی لاوانـی هــەبووە، پرۆگرامـی کــەلتوری هــەبووە، کەوانتــەری پاشــەکەوتکردن بـۆ قــەرزدان هەبووە، بەرنامــە بـۆ بــە ساڵدچووان هــەبووە، بــە کورتـــی سۆشیالیســـتەکان لـــە ســـندووقەکانی دەنگدانــدا چــاوەڕوانی ســـەرکەوتنی خۆیانیـــان نەکردووە، بەڵکو لە پێشبڕکێی دامەزراندنی چەند ڕەگـــەزێکی (کۆمەڵگـــەی نـــوێ-دابـــوون) بـــە کەناڵەکانی ڕاگەیاندنی خۆشیانەوە- هەر ئەمەش

بوو کە لە هندیش ڕوویـدا)، ئەسـتەمە پێشـبینی ئەوە بکەین کە ڕێکخراوێك (بۆ نموونـە، کۆمەڵەی بـــەرەنگاریی جـــەنگ) بتوانێـــت بەرنامەیـــەکی پۆزەتیڤی وا دابنێت و پیادەشی بکات، بەڵام ئـەوە ئەستەم نییە کە پێویستی بوونی ئـەو بەرنامەیـە هەست پیٚ بکەین.

ئەفراندنی کۆمەڵگەیەکی نویٚ.. لێرەدا و ئێستە

لـەو ئەرکانـەی کـە بـە (ڕاسـتی) لـە سـەدەی بیســـتو یـــەکدا کەوتوونەتـــە ســـەر ئەســـتۆی بزوتنـــــەوەی ئاشـــــتیخوازی بونیادنــــــانی پرۆگرامێکـــەوە بـــۆ لاوان ("لاوانـــی ئاشـــتی" نمونەیەکی شیاوە بۆ ئەو خەونە) یـان بونیادنانی کۆمەڵـە ئـامرازێکی ڕاسـتەقینەی ڕاگەیاندنـە بـەو شێوەیەی کە لەژێر بەزەیی سەرانی زۆربلێیی سەر تۆڕەکان ئەمێنێنەوە.

زۆربـــەی کارەکـــەی ئێمـــە (دژایـــەتی) کردنـــە، دژایـــــــەتیی ڕەگەزپەرســــــتی، دژایـــــــەتیی ئیمپریالیسـتی، دژایـەتیی سـزای لەسـێدارەدان، دژایـــەتیی دەمـــاری، دژایـــەتیی چەوســـێنەرانی



بەسالاّچووان، تەنانەت من وا دەزانم کە ئەگەر زۆرێکی خەڵك سەیرێکی کارەکانمان بکەن دەڵێن: (ئەی هاوار، کورە ژیان لەوە کورتترە من لەوەدا لە دەستی بدەم.. من بە دوای تۆزێك پشوو دڵدانەوەدا دەگەڕێم). بۆ غاندی ئەوە ئاسانتر بوو کە بەرنامەیەکی بونیادنەرانە پەرەپێبدات، چونکە لە خەباتەکەی خۆیدا لە دژی فەرمانڕەوایی بەریتانی هەوڵیدا "کۆمەڵگەیەکی ئەڵتەرناتیڤ" بدۆزێتەوە، بەو شێوەیەی کە لەناو قاوغی کۆمەڵگە کۆنەکەدا کۆمەڵگەیەکی نوێ بە قۆناغ و بە مەبەستەوە بکەوێتە پەرەگرتن. بزوتنەوەکەی غاندی سیستمێکی فێرکاریی ڕێکخست کە جێگەی ئەو سیستمەی گرتەوە کەبەریتانییەکان (بۆ کەمینەیەکیان) دابیندەکرد. هەروەها غاندی کۆی لە هەوڵدان نەدەکردەوە بۆئەوەی لەناو حیزبی کۆنگرەدا چەند دادگایەك دابمەزرێنێت بۆئەوەی هندییەکان لەوێدا کە هەست دەکەن لە کێشەکانیاندا پێویستیان بە دەروازەی یاسایی دەبێ کێشەکانیان بەرنە ئەو دادگایانە و دادگا بەریتانییەکان فەراموۆش بکەن.



لــەم ســـەردەمەی خۆشمـــاندا دانیشـــتووانە ئەلبانەکانی کۆسۆڤا کـارێکی وایـان کـرد کـە زۆر لـەو نمونەیــەی غــاندی دەچــوو، بــەڵام دوایــی هەڵچوونی توندوتیـژی (گلـەیی ئـەو توندوتیژییـە لەسەر هەردوولایە) بوو بە هۆی هەرەسـپێهێنانی دەستەڵاتی ئەم چێوە (ئەڵتەرناتیڤە). لە ڤێتنامیش ڤێتنامییەکان شتی زۆر زیاتریـان لـە پـەلاماردانی شـەڕی مەغاویریانە و(دابینکردنـی تەندروسـتی و فێرکردن) ئەنجام دا: باجیان کۆکردەوە، ئۆیندەیی نێوان کێشەکانیان کرد. بـە هـەموو ئـامرازێك کـە بۆیـــان بلوایـــە دەســـتەڵاتی ئـــەو حکومەتـــە ئەمریکییـــەیان وەلا دەنـــا کـــە لـــە ســـایگۆن دروستکرابوو. لەویّ لەوکاتەدا شتێك لە ئارادا بوو لـە سـەرووی ئـەوەوە بـوو ئەمریکییـەکان لێـی تێبگـەن، ئـەویش ئـەوەبوو کـە: کۆمەنسـتەکان فەرمانڕەوای فیعلی بەشێکی زۆر فراوانی باشوری ڤێتنام بوون، ئەگـەرچی کـە هەمیشـە نەخشـەکان وایان پیشان دەدا کە لەژێر دەستەڵاتی سایگۆن و هێزە سەربازییە ئەمریکییەکاندا بێت.



بۆچی کاری ئێمە لە کاری هند قورسترە؟

زۆر ئەستەمە کەسێك لە کۆمەڵگەیەکدا بژی کە لەژێر داگیرکاریی بێگانەدا نەبێ و دەسەڵاتی کۆمەڵگەکەش لەبەر ڕەواییەکەی پەسەند بێ، ئەو کەسە پرۆگرامێکی بونیادنەرانەی وەك بەرنامەکەی غاندی (یان وەك ئەوەی کۆمەنستەکانی ڤێتنام) دابنێت، چونکە لە کوێ بینیت جەماوەر بە گشتی و بێ نووزە کەوتبووە قەڵەمڕەوی فەرمانی داگیرکەرێکەوە (وەك هند) یان کەوتبووە ژێر فەرمانی سوپایەکەوە کە هیچ پەیوەندییەکی پێوە نەبێ، و وەك هێزێکی بێگانە بیدۆزێتەوە و مەشقی پێ بکات (وەك ڤێتنام) ئەوا لەوێدا بە شێوەیەکی ڕێژەیی ڕێکخستنی ئۆپۆزسیۆنێك ئاسانە، بەڵام لەوێدا کە ئێمە جڵەومان بەدەست خۆمانە گرتن و دۆزینەوەی خاڵی هەیمەنە ئەستەمترە، کەوابێ ڕێکخستنی حکومەتێکی تەریبیش زۆر قورسترە. (وێزە ڕەشەکان "وێز ڕەگەزێکی پڵنگە-و-" لە هەندێ ناوچە شتێکی لەم شێوەیەیان کرد، بەڵام لەبەر چەند هۆیەکی جۆراوجۆر هەوڵەکەیان سەری

نەگرت و شکستی هێنا- مەسەلەی چۆنییەتی چارەسەرکردنی گرفتی ڕاسیزمیش لە ڕێگەی تێکەڵ کردنەوە بێت، یان لە ڕێگەی جیاکردنەوەوە مەسەلەیەکە لەبەر کەمی بوار دەیدەمە لاوە. من خۆم مەیلم بەلای تێکەڵکردنەکەدا هەیە، بەلاّم بەهانە هێنانەوەکان بۆئەوە درێژن و ئاڵۆزن و لێرەدا جێگەیان نابێتەوە).

گرفتبوونی ڕێکخستنی ئۆپۆزسیۆن لەو شوێنانەش هەر گرفتە کە خەڵك وا دەردەکەون جڵەوی کارەکانیان بەدەست خۆیانە، وەك خەڵکی ئەوروپای سەردەمی نازیزم: لە ئەڵمانیا خەڵك سەرباری بێبەری بوونیشیان لەهەر ئازادییەکی ڕاستەقینە، بە چەشنێك دانیان بە هیتلەردا دەنا کە فەرمانڕەوایەکی شەرعی بێت. بەلاّم لەو ولاّتانەدا کە نازییەکان لە ڕووی سەربازییەوە بەزاندنیان و داگیریان کردن ڕێکخستنی هەرچەشنە بەرەنگارییەك ئاسان بوو، چونکە هەرگیز ئەو حکومەتە وابەستە و هاوکارانەی نازییەکان کە هەر لە لایەن نازییەکانەوە سەپێنرابوون نەیانتوانیوە ڕەوایی بەدەست بهێنن.

دۆزینـــەوەی (بەرنامەیـــەکی بونیادنـــەر)ی ڕاستەقینە لێرەدا دەکاتە چوونە ناو (سیاسەتێکی ڕاســتەقینەوە) ئــەوەش لــە بونیادنـــانی چــەند ئیتیلافێکــدا لەگـــەڵ گروپـــە جۆراوجۆرەکـــاندا. هەروەها واش نازانم کـە چارەسـەرەکە لـە هـەوڵی دۆزینەوەی چەند کۆڵۆنییەکدا حەشار درابێ کە لە دەرەوەی کۆمەڵگەکـەی ئێســتەدا بدۆزرێنـــەوە- ئەگـــەرچی پاڵنـــەری ژیـــانی بـــە کۆمـــەڵی لـــە شەسـتەکاندا زۆر کەسـی سەرمەسـت کـردووە، و مێژووی ئەو شتەش لە ڕاستیدا لـە وڵاتـی ئێمـەدا درێژ و شەرەفمەندانەیە. بەڵام کۆڵۆنی لەو شێوەیە لەســەر ئــەوەی کــە ئەڵتــەرناتیڤێك بــەو خەڵکــە پێشکەش دەکات کە لەناو ئێمەدا دەژین، کۆمەڵگە وەك (گشت) ناگۆڕێت.

لە بریی کۆتـایی

بـوارم بـدەن لـەم چـەند بڕگەیـەدا کـە مـاون کۆتاییەك بۆ ئەم تێبینییانە دابنێم.

*ئومێدمە ئەو کەسانەی کە خوێندوویانەتـەوە هەسـتیان کردبێـت کـە (نـاتوندوتیژی) وەڵامـی هـەموو ئاسـتەنگەکانی تێـدا نییـە، بـەڵکو وەك (بەرباره دمنـگ) دەڵێـت ئەزموونێکـە هـەر ئێسـتە دەستی پێکردووە.

*ناتوندوتیژی مەشقێکی ئەکادیمییانـە نییـە، مەسـەلەی خسـتنەگەڕی تیۆرەکانـە لـە بـواری پیـادەکردندا، پرسـیارکردنە دەربـارەی شـوێنی هەڵەکان و سەرلەنوێ هەوڵدانەوەیە.

*نـاتوندوتیژی تیۆرێکـە بـۆ سـەروکاریکردنی کێشەی کۆمەڵایەتی لە پێناوی هێنانەدیی گۆڕانـی کۆمەڵایـەتیدا لـە مـاوەی کورتـدا نـەبێ تیـۆری بەرپاکردنی ئاژاوەی کۆمەڵایـەتی نییە. تواناییەکـە بۆئەوەی هەمووان بە گشـتی لـە چێـوەی بـەزەیی بەرامبەر بەیەکدا بەیەکەوە بهێنی.

*ناتوندوتیژی گەڕانە بە دوای حەقیقەتدا. و گەڕان نییە بە دوای ڕێگەگەلێکدا کە بە هۆیانەوە هەڵەیی نەیارەکەت بسەلمێنیت. بۆیە ئەگەر ئامادە نەبیت لەو گەڕانەتدا بە دوای واقعەکاندا بکەویت بەسەر ئەوەدا هەست بکەیت کە لەوانەیە خۆت لەسەر هەڵە بیت و نەیارەکەت ڕەوا بێ ئەوا تۆ هێشتا کامڵ نەبوویت بۆ ناتوندوتیژی.

*پێویستە لەسەرت بە تیۆرەکانی خۆتەوە نەبەستڕێیتەوە، بەڵکو دەست بە دیسپلینەوە بگری.

چونکە دیسپلین تیۆرە. ئێمە بە ڕۆشتن ڕێگا دەدۆزینەوە. ئامانجەکان بە ئامرازەکان دەستنیشان دیاری دەکرێن و بە دابڕاوی و بە جیایی لەوان نین و نابن.

دوایین دووخان

ناتوندوتیژی بە زەروری پێویستی بە ژنان و پیاوانێك هەیە کە ئازابن. بەڵام ئەگەر هەر پشتی بە ئازاکان بەست ئەوا شکست دەهێنێ. کارە ناتوندوتیژییەکان تاقیکردنەوەیەك نین بە



هۆیانەوە بزانیت چەند جار دەتوانیت دەستگیر بکرێیت، چەند جار دەتوانیت بەر لێدان بکەویت، و درێژترین ماوە چەندە کە دەتوانیت لە زینداندا بمێنیتەوە. دەکرێ هەریەکە لەم مەسەلانەش ڕوو بدەن (بەڵام ئەگەر توندوتیژیش بیت هەر دەکرێ ڕوو بدەن).

بەڵام ئامانجمان ژیانێکی باشە، ئامانجمان ئاسوودەییە، و پیرۆزکردنی موعاناتەکان نییە. ئێمە پێویستمان بە بزوتنەوەیەکە کە لەو خەڵکە ئاساییانە بن کە هەندێ جار دەتوانن بە ڕێگاگەلی نائاسایی خارق هەڵسوکەوت بکەن، پێویستمان بە خەڵاتکردنی ئەو کەسانە هەیە کە ناتوندوتیژییەکەیان کاریگەرترین جۆر و پڕتەحەدا ترین ناتوندوتیژییە. ناتوندوتیژی و سۆز و بەزەیی ئەو باوکەیە کە سەرکێشی بە هەموو شتێکەوە دەکات بۆئەوەی ژیانێك بە منداڵێك و پەروەردەکەی ببەخشێت. ناتوندوتیژیی ئەو مامۆستایەیە کە لەوانەیە هەرگیز زیندانی نەکرێ، بەڵام دەکرێ ژیانی ئەو وەك مامۆستایەك ژیانی زۆر منداڵ بگۆڕێ. پێویستە لە سەرمان



سەبارەت بە (دۆرۆسی دی) بیر لە ژمارەی ئەو جارە جیاوازانە نەکەینەوە کە تیایاندا زیندانی کراوە -و بە شێوەیەکی ڕێژەییش بەرگەی گرتن- بەڵکو پێویستە بیر لەوە بکەینەوە کە لە -بەرنامە بونیادنەرانەکەی خۆیدا خەڵکانی لانەوازی جێگە کردۆتەوە و نانی بە برسییەکانیش داوە.

لە نووسینی ئەم تێبینیانەدا دوودڵ بووم چونکە ژیانم تۆمارێکی پڕوپاڵەوانانە نەبووە و خۆشم هەست بەوە دەکەم. لە کاتێکدا کە پتر لە دوانزە جار دەستگیر کراوم پۆلیس بۆ یەکەم جاریش لێی نەداوم. ئەو ماوانەش کە لە زیندانندا ماومەتەوە کورت بوون، وەك ئەو ماوە دوورودرێژانە نەبوون کە زۆر کەس تێیدا ماونەتەوە. من خۆم وەك کەسێکی (بیرۆکراسی ئاشتی) ئەوەم زۆر بەلاوە ئاسانترە کە (دەم پاراو) بم، پتر لەوەی کە لە پیشەیەکدا کاربکەم کە ئاشکراکردنی بۆچوونەکانم لەوانەبێ بکاتە دەرکردنم لە کارەکەم. کەواتە با ئێوەش بە حوکمی باشییەکانی نوسینەکە سەیری نوسینەکەم بکەن، نەك بە حوکمی باشییەکانی خۆم.



لە ناتوندوتیژیدا هەمیشە پێویستیی ئەوە هەیە کە خۆمان لەو کەسەدا ببینینەوە کە ڕقمان لێیەتی. لە ساڵی (1951)دا یەکەم گەشتمم بۆ ئەوروپا بۆ بەشداریکردنی کۆنگرەیەکی ئاشتیخوازەکان لە دانیمارك کرد. ئەوکاتە گەشتەکەمم بەناو ئەڵمانیادا کرد بۆ گەشتن بە دانیمارك، لەوێش ئەو وێرانەیەم بینی کە شەڕ لە پاش خۆی بەجێی هێشتبوو. لە هامبۆرگدا چەندین تەلاری تەواو لە سەنتەری شارەکەدا لەگەڵ زەویدا تەخت کرابوون، داروپەردووە ڕووخاوەکانیش گسك لێدرابوون و شوێنەوارێکی تەلارەکان نەمابوون (بیرێکم کردەوە: سەیرە سەنتەری شارێکی وەك ئەم شارە دێرینە ئەم هەموو ڕووبەرە چۆڵەی تێدابێ! ئەمجا هەستمکرد کە سەردەمێك پڕبووە لە تەلار) ڕوانینەکانم لە سەرەتاوە تەقلیدی بوون: ئەم وێرانەیە بە هۆی ململانە ڕەواکەی نێوان نازییەکان و ڕۆژئاواوە دروست بووە. بەڵام لە بریمەن وێرانەکە خراپتر بوو، و هێشتا پاکیش نەکرابۆوە، کڵێسایەك ناپاڵم تێکی شکاندبوو، سەقفەکەی پەڕیبوو، لە



ناوەڕاستی کڵێساکەدا و لەناو کورسییە پشتدارەکاندا کە ڕۆژێک لە ڕۆژان لە کاردا و ئامادەبوون درەختێك قووت بووبۆوە.

ڕۆژگاری قوتابخانەی دواناوەندیی خۆمم یادکەوتەوە، ئەوکاتەی کە گرنگیی زۆرم بە ڕووداوەکان دەدا، هەرگیز ئەو مانشێتە سەرەکییانە لە زەینم دەرناچن: (یەك هەزار قونبەلەی ناپاڵم هامبۆرگیان کرد بە هامبۆرگر و شەش هەزار قونبەلە هاوێژیش بۆردومانی بریمەن دەکەن) (لە بۆردومانەکەی بریمەندا ئاگری دژە ئاسمانییەکان شەست قونبەلەیان تەقاندەوە بە ئاسمانەوە). ئەو ڕۆژگارە و ئەوکاتە ئەوانەم دەخوێندەوە لە قوتابخانە دواناوەندییەکە دانیشتبووم، باوکیشم لە هێزی ئاسمانیدا لە هیند بوو، بە خوێندنەوەی ئەو ناونیشانانە دڵخۆش دەبووم. ئەو ڕۆژەش خۆم لەوێ بووم، لە بریمەن بووم، لە ناوەندی ئەو داروپەردووانەدا کە ماوەیەکی کورت پێش ئێستە بە خوێندنەوەی هەواڵەکانی سەریان دڵخۆش دەبووم. ئەو ڕۆژە لە ناو یەکێك لە بۆردوومان کەرەکانی بریمەن بووم، و



شــتێکی واش لــە ئــارادا نییــە ئــەو خەڵکــە کردبێتیـان‌و بەهانـە بێـت بـۆ ئـەو هـەموو ئـاگر و بۆردوومانــە هەرەمەکییانــە بەســـەر ماڵـــەکانیاندا پرژێــنراوە و کوژرانــی جولەکــەکانیش لــە لایــەن ئەڵمانەکانـەوە بـە کوشـتنی ئەڵمانـەکان قـەرەبوو، یان ڕاست ناکرێتەوە. تەنها لەو کاتـەدا کە هەست دەکـەین ئێمــە دەتوانـین حەزبکـەین تـاوان ئـەنجام بدەین، ئەو کاتـە و لـە دواییـدا دەتوانـین بکەوینـە هەڵبژاردن و ئەزموونکردنی ئەڵتەرناتیڤەکە، بـەڵام تا ئێمە وابـین کـەوا دادەنێـین خۆمـان نـاوازەین و هەرگیز ناکرێ بۆ ڕۆژێك پاسـەوانێکی سـەربازگەی مەرگ بین، کەواتە هێشتا گەشتەکەمانمان دەست پێنەکردووە.

*　　*　　*



سەرچاوە:

*لە ماڵپەڕی ئینتەرنێتی مەعابردا بە دوو زنجیرە بڵاوکراوەتەوە، من هەردوو زنجیرەکەم کردووە بە کوردی و لەم کتێبەدا کۆمکردوونەتەوە.

*نووسەری بابەتەکە (دێڤید مەکرینۆڵدز) ئەمریکییە و بە ئینگلیزی ئەم بابەتەی لەسەر فەلسەفەی بزوتنەوە ئاشتیخوازییەکەی خۆیان نووسیوە و خۆی کەسێکی دیاری ناو بزوتنەوەی ئاشتیخوازییە. ماڵپەڕەکەش یەکسەر نووسینەکەی ئەوی کردووە بە عەرەبی و ناوی وەرگێڕی لەسەر نییە، دیارە مافی وەرگێڕانەکەی دراوە بە ماڵپەڕەکە.

*ئەمە ناونیشانی ماڵپەڕی بابەتەکەیە لەسەر ئینتەرنێت:

www.maaber. com



ناوی کتێب	نوسینی	وەرگێڕانی
1-ژن لە شیعرو ژیانی مندا	نزار قەبانی	جەمال غەمبار
2-نیچە	پۆڵ ستراتێرن	ئازاد بەرزنجی
3-سوڕی مانگانەی ژن	مارتن لۆدڤیك	ئەکرەم قەرەداغی
4-دیکارت	پۆڵ ستراتێرن	ڕەئوف بێگەرد
5-بیری ئاینی کۆن لە میزۆپۆتامیادا	د. تەقی دەباغ	یاسین عومەر
6-ڕێبازەکانی ڕەخنەی ئەدەبی	دیاینی. دەچز. ئبرامز	عەتا قەرەداخی
7-ئایین و کەسایەتی	ل. پاڵس	ئاوات ئەحمەد
8-هەشت نامە	گۆنتەرگراس- کینزابۆرۆئۆ	شوڕش جوانڕۆیی
9-ئانارشیزم	د. مستەفا ڕەحیمی	ڕێباز مستەفا
10-کۆمارە کوردییەکەی مەهاباد	ئارچی ڕۆزفڵت	ئەکرەم قەرەداخی
11-دەربارەی دیالێکتیکی..	موراد فەرهاد پوور	بەختیار سەجادی
12-پۆزش	ئەفلاتون	ئاوات ئەحمەد
13-ئاوابوونی هزرە تۆباوییەکان	ئایزایا بەرلین	کامیل محەمەد
14-هونەری نیگارکێشان...	شمیدت دیجینەر	وەهبی ڕەسوڵ
15-چامەی پەخشان	سۆزان بیرنار	سەلاح محەمەد
16- ئایین، عەلمانییەت ، ...	محەمەد ئەرکۆن	شوان ئەحمەد
17- سارتەر	پۆڵ ستراتێرن	ئازاد بەرزنجی
18-چۆن دەبیت بەباشترین هاوڕێی خۆت	میلدرید نیومان بێرنارد بێرکۆتس	شێرزاد حەسەن
19-کوردو زمانی کوردی	تۆفیق وەهبی	عەزیز گەردی
20-ئەنتۆنین ئارتۆو شانۆی .	جلال ستاری	پێشڕەو حسێن
21-پاسکاڵ	ئاندرێ کریسۆن	سامان عەلی
22-کافکا	سادقیهیدایەت یوسف حاجی میرزای	محەمەد کەریم
23-لەنێوان بلیمەتی و شێتیدا	هاشم ساڵح	نەوزاد ئەحمەد
24- مرۆڤ لە ڕوانگەی فرۆیدەوە	قاسم حسێن ساڵح	عەبدولموتەلیب عەبدوللا

